



Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta - Ústav bohemistických studií
Čeština pro cizince

Imperfektum v bulharštině a jeho ekvivalence v češtině

Bakalářská práce

Vesela Krasteva

Vedoucí práce: Doc.PhDr. Hana Gladkova, Csc.

V Praze 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Tímto bych velmi ráda poděkovala mé vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr.
Haně Gladkové, CSc. za její podporu, pomoc a veškerý čas, který mi věnovala.

Obsah

1. Úvod	6
2. Obecná charakteristika imperfekta a jeho použití v bulharštině	7
2.1. Tvoření imperfekta	11
2.2. Význam a použití imperfekta	12
2.3. Slovesný čas v češtině	23
3. Teorie ekvivalence v překladu	28
3.1. Teorie překladu	28
3.2. Interpretace	34
3.3. Pojetí ekvivalence	35
3.4. Význam konfrontační lingvistiky	39
4. Materiál a jeho analýza	42
4.1. Příklady z bulharsky psaných textů	44
4.2. Příklady z původně neslovanských textů	61
4.3. Příklady z česky psaného textu	72
5. Závěry	77
6. Resume in English	83
7. Bibliografie	84

1. Úvod

Předmětem zkoumání v této bakalářské práci je imperfektum v bulharštině a jeho ekvivalence v češtině.

Práce je členěna do tří hlavních tématických částí. První část se zabývá obecnou charakteristikou imperfekta v bulharštině. Imperfektum je čas s dvojitou temporální orientací, která představuje děj uskutečňovaný v konkrétním minulém okamžiku. Cílem druhé části je stanovit postup, jak najít ekvivalenci imperfekta v češtině. Teorie ekvivalence v překladu zkoumá relaci mezi texty, která vzniká tehdy, když při překladu (při překódování) zůstává komunikační hodnota originálu zachována. Třetí část pak uvádí příklady, které ukazují imperfektum a jeho ekvivalenty v textu.

Cílem této práce je uvést čtenáře do podstaty problematiky, nikoliv ji vyčerpat.

2. Obecná charakteristika imperfekta a jeho použití v bulharštině

Předtím, než přejdeme k samotnému významu imperfekta, uděláme krátký přehled bulharských slovesných časů, protože temporální význam slovesných forem od sebe nemůžeme oddělit. Jen společně totiž tvoří temporální systém jazyka. V současné jazykovědě vycházíme z toho, že bulharský jazyk má kategorii času, do které zahrnujeme devět slovesných časů.

Bulharský jazyk disponuje devíti slovesnými časy¹, které se mezi sebou liší formou, významem a použitím. Podle formy se bulharské slovesné časy dělí na jednoduché a složené. Jednoduché slovesné časy se skládají pouze z jedné slovesné formy – to je forma ohebného slovesa v příslušné osobě a čísle. Jsou jimi čas přítomný (prézens – *аз чета*), imperfektum (*аз четах*) a aorist (*аз четох*). Všechna ostatní slovesa mají složenou formu slovesného času. Při jejich tvoření se kromě formy ohebného slovesa používá i forma pomocného slovesa a částice “*да*” – perfektum (*аз съм казал*), předminulý čas (plusquamperfektum – *аз бях казал*), budoucí čas (futurum – *аз ще кажа*), budoucí čas v minulosti (*цях да кажа*), předbudoucí čas (*аз ще съм казал*) a předbudoucí čas v minulosti (*цях да съм казал*).

Podle nejrozšířenějšího názoru současného pojetí imperfekta se imperfektum určuje jako čas označující minulý děj, který nebyl ukončen v okamžiku promluvy. „Formy imperfekta vyjadřují minulý děj jako současný vzhledem k jinému ději nebo k jinému minulému okamžiku nebo k časovému období.“²

¹ Pašov, P.: Praktičeska balgarska gramatika. Sofie 1989, s.110

² Stankov, V.: Imperfektat v savremennia balgarski ezik. Sofie 1966, s.5

V temporálním systému bulharského jazyka má velký význam ohraničení jednotlivých orientačních momentů. Podle významu se časy dělí na absolutní a relativní³. Absolutní časy mají pouze jeden orientační moment vztahující se k okamžiku promluvy. Časy relativní mají dva nebo tři orientační momenty. V bulharském temporálním systému jsou čtyři různé orientační momenty: přítomný (shoduje se s okamžikem promluvy), minulý (předchází okamžik promluvy), budoucí (bude následovat po okamžiku promluvy) a budoucí vzhledem k minulému (orientován k orientačnímu momentu vztahujícího se k minulému okamžiku promluvy). Absolutní časy s jednoduchou orientací jsou: přítomný čas, imperfektum a perfektum (jeho hlavní význam se nevztahuje tolik k orientačnímu momentu, jako k výsledku děje ve vztahu k orientačnímu momentu) a budoucí čas. Dvojitou orientací má imperfektum, budoucí čas v minulosti, předminulý čas a předbudoucí čas. Trojitou orientací má pouze čas předbudoucí v minulosti. Systém slovesných časů může být představen i následujícím způsobem: přítomní (současné) časy, u kterých se činnost shoduje s okamžikem promluvy nebo ho zahrnuje (přítomný čas, imperfektum); préteritální (minulé) časy, u kterých činnost předchází okamžik promluvy (aorist, perfektum, plusquamperfektum, předbudoucí čas, předbudoucí čas v minulosti); futurální (budoucí) časy, u kterých činnost následuje po okamžiku promluvy (budoucí čas, budoucí čas v minulosti).⁴

V temporálním systému se rozlišuje mezi časy, které vyjadřují přímo slovesný děj v jeho vztahu k odpovídajícímu orientačnímu momentu (dějové časy) a časy vyjadřující především výsledek činnosti než činnost samotnou (rezultativní časy)⁵. Georgi Gerdžikov⁶ vymezil tři opozice, tvořící devítičlenný temporální systém: rezultativnost–nerezultativnost, relativnost–nerelativnost, předčasnost–současnost.

³ Stankov, V.: Imperfektat v savremennia balgarski ezik. Sofie 1966, s. 23

⁴ Stankov, V.: Imperfektat v savremennia balgarski ezik. Sofie 1966, s. 24

⁵ Pašov, P.: Balgarskite glagolni vremena. Ponagalo po balgarska morfologia. Glagol. Sofia 1976, s.190

⁶ Kucarov, I: Ošte edno mnenie za karaktera na protivopostavjaneto aorist:imperfekt. In: Sapostavitelno ezikoznanie, XIV, 1989, s.45

Rezultativní časy se charakterizují jako časy ukazující na současnost výsledku s orientačním momentem a ve vztahu k činnosti vyjadřují předčasnost. Vyniká tak jejich rezultativnost. Formálně rezultativní časy se liší od ostatních dějových časů tím, že se tvoří z minulého činného příčestí na „-l“ a pomocného slovesa „být“: perfektum (výsledek činnosti je orientován k současnému momentu), plusquamperfektum (výsledek – k minulému momentu), předbudoucí čas (k budoucímu momentu) a předbudoucí čas v minulosti (budoucí vzhledem k minulému momentu). Zbývajících pět slovesných časů (přítomný čas, imperfektum, aorist, budoucí, budoucí v minulosti) je dějových, protože vyjadřují přímo činnost ve vztahu k příslušnému orientačnímu momentu.

Bulharské slovesné časy se rozdělují do symetrického uspořádání podle toho, zda představují vztah činnosti k určenému orientačnímu momentu, nebo k orientačnímu momentu představují vztah samotného výsledku činnosti. Vyjma aoristu, připadá ke každému orientačnímu času jeden čas rezultativní: přítomný čas – perfektum, budoucí čas – předbudoucí čas, imperfektum – předminulý čas, budoucí čas v minulosti – předbudoucí čas v minulosti.

Podle studie Ivana Kucarova “není v bulharském jazyce časů devět, ale tři. Bulharské sloveso není bohaté na slovesné časy, ale má více morfologických kategorií, gramatizovaných významů.”⁷ Pokud přijmeme fakt, že morfologická kategorie času u slovesa vyjadřuje vztah činnosti k okamžiku promluvy, časů nemůže být více než tři. Pokud se činnost děje v okamžiku promluvy, slovesný čas je přítomný. Pokud se činnost neděje v okamžiku promluvy, buď činnost skončila, nebo ještě nezačala.

Podle Ivana Kucerova spojuje bulharský systém slovesných časů tři kategorie: kategorie času s opozicí předčasnost-následovnost, kategorie

⁷ Kucarov, I.: Ošte edno mnenie za karaktera na protivopostavjaneto aorist/imperfekt. In: Sapostavitelno ezikoznanie 4, XIV, 1989, s. 47

aktualizace (to je „pracovní název“⁸) s opozicí rezultativnost–nerezultativnost, kategorie taxisu s opozicí relativnost–nerelativnost. Každé graméma z těch kategorií má rozlišující formální znaky: aoristní morfém pro předčasnost, morfém –щ (-št) pro následovnost, aoristní přičestí (aoristní morfém a morfémy –л (-l), -н (-n), -т (-t) pro rezultativnost, imperfektní morfém (*четЯх, бЯх чел, щЯх да чема, щЯх да съм чел*). Jiné vztahy kromě současnosti, předčasnosti a následovnosti mezi činnostmi a orientačním momentem nemohou existovat.

Proto je potřeba zdůraznit, že pro temporální systém má největší význam oddělování jednotlivých orientačních momentů, jako i oddělení činnosti od jejího výsledku.

V mluvnici *Osnovna balgarska gramatika*⁹ zdůrazňuje L. Andrejčin význam “dvojitého temporálního vztahu”. Základní temporální orientace, která platí pro většinu slovanských jazyků, se skládá z jednotlivých slovesných forem k vyjádření přítomného, minulého a budoucího děje. Bulharský jazyk ale patří k jazykům, které používají zvláštní tvary sloves vyjadřující “dvojitý temporální vztah” – vztah přítomného, minulého nebo budoucího děje podle některého jiného orientačního momentu vztahujícího se k okamžiku promluvy. Můžeme říci, že v bulharském temporálním systému máme čtyři rozdílné orientační momenty: přítomný, minulý, budoucí a budoucí k minulému. Podle toho rozdělujeme časy na časy s prostou orientací a časy s orientací složitou.

K temporálnímu systému se v bulharském jazyce vztahuje ještě jeden pohled na systém slovesných časů představený Svetomirem Ivančevem¹⁰. Podle Ivančeva existují tři typy časů: 1. Časy základní – děj se vztahuje k jednomu ze tří základních temporálních okamžiků bez vztahu k jinému momentu. 2. Časy typu perfektního nebo časy předčasné (-l přičestí nebo jiné podobné přičestí) –

⁸ Kucarov, I.: Ošte edno mnenie za karaktera na protivopostavjaneto aorist/imperfekt. In: Sapostavitelno ezikoznanie 4, XIV, 1989, s. 47

⁹ Andrejčin, L.: *Osnovna balgarska gramatika*. Sofie 1944

¹⁰ Ivančev, S.: Za karaktera na protivopostavjaneto aorist:imperfekt v slavjanskite ezici. In: *Ezik i literatura*, №5, 1965, s. 17

děj zahrnuje dva momenty: neurčitý moment realizace děje a jeden pozdější moment, ve kterém děj zůstává aktuální. 3. Časy následné (budoucí v minulosti), které stejně tak spojují dva momenty: moment předpokládané realizace a jeden předešlý moment, na kterém závisí realizace děje. Ve skutečnosti přítomný okamžik není, není reálný. Je tu pouze hranice mezi dvěmi základními okamžiky – minulým a budoucím.

2.1. Tvoření imperfekta

Imperfektum se tvoří z imperfektního kmenu slovesa, ke kterému se přidávají koncovky: *-x(-ch)*, *-ше(-še)*, *-ше(-še)* v jednotném čísle a *-хме(-chme)*, *-хме(-chte)*, *-ха(-cha)* v čísle množném.

Základní kmen imperfekta se tvoří z přítomného kmene. Kmen přítomného času končí na samohlásku a podle toho rozdělujeme bulharská slovesa do tří tříd. Nejlépe je vidět třídu slovesa ve třetí osobě jednotného čísla přítomného času: pokud je končící samohláskou *-e*, sloveso je z první třídy: *чете, пише, пее* (čte, píše, zpívá), pokud je končící samohláskou *-и (-i)*, třída je druhá: *мисли, говори, брoи* (myslí, mluví, počítá), pokud je končící samohláskou *-а* (nebo *-я (-ja)*), potom je sloveso za třídy třetí: *обича, разказва, стреля* (miluje, vyprauje, střílí).

U imperfekta se přítomní kmen sloves první a druhé třídy rozšiřuje o samohlásku podle původu hlásky *ѣ* (proměnlivé *-я (-ja)*). Pokud přízvuk není na kmenové samohlásce imperfekta u sloves z prvních dvou tříd, jsou koncovky: *-е/ях* (1.osoba jednotného čísla *-e/jach*), *-ше* (2. a 3.osoba jednotného čísla *-eše*), *-е/яхме* (1.o. j.č. *-e/jachme*), *-е/яхте* (2.o.j.č. *-e/jachte*), *-е/яха* (3.o.j.č. *-e/jacha*).

Pokud přízvuk je na kmenové samohlásce, samohláska má formu *-я (-ja)*: *четях* (četl jsem), *берях* (sbíral jsem)atd. Tvary druhé a třetí osoby jednotného čísla obsahují přední samohlásku *-е* před souhláskou *-ш (-š)*:

четеше (četl jsi), *береше*(sbíral jsi). Tvary první a druhé osoby množného čísla bez ohledu na to, že následuje měkká slabika, jsou: *четяхме* (četli jsem), *четяхте* (četli jste), *беряхме* (sbírali jsme), *беряхте* (sbírali jste).

V třetí třídě mají přítomní, imperfektní a aoristní kmeny jeden stejný tvar. Pokud kmen slovesa ze třetí třídy končí v první osobě jednotného čísla na –я (–ja), v imperfektu zůstává –я (–ja): *аз донасях* (já jsem donášel), *ти донасяше* (ty jsi donášel), *той донасяше* (on donášel), atd. Tvary slovesa *чета* (číst), první třída:

Oznamovací způsob			
Přítomný čas		Aorist	
Jednotné číslo	Množné číslo	Jednotné číslo	Množné číslo
1. <i>чета</i>	1. <i>четях</i>	1. <i>четох</i>	1. <i>четохме</i>
2. <i>четеш</i>	2. <i>четеше</i>	2. <i>чете</i>	2. <i>четохте</i>
3. <i>чете</i>	3. <i>четеше</i>	3. <i>чете</i>	3. <i>четоха</i>
Oznamovací způsob			
Imperfektum			
Jednotné číslo	Množné číslo		
1. <i>четях</i>	1. <i>четяхме</i>		
2. <i>четеше</i>	2. <i>четяхте</i>		
3. <i>четеше</i>	3. <i>четяха</i>		

2.2. Význam a použití imperfekta

Po všeobecném přehledu temporálního systému v bulharském jazyce a tvoření imperfekta můžeme přejít k určení významu a specifických znaků imperfekta.

V bulharských mluvnicích je imperfektum čas s dvojitou temporální orientací, která představuje děj uskutečňovaný v konkrétním minulém okamžiku.

Děj začal před tímto okamžikem a pokračuje i po tomto minulém okamžiku, není přerušen.

Podle klasifikace L. Andrejčina je imperfektum relativní. Tvar imperfekta neukazuje, zda děj pokračuje v současném okamžiku, to je možné. Možné je ale i to, že děj byl přerušen před současným okamžikem. Proto často používaná definice, že imperfektum představuje děj, který se stal v minulosti a pokračuje do současnosti, není úplná. Imperfektum vůbec neukazuje vztah děje k současnému okamžiku, ale pouze současnost děje s okamžikem minulým – orientační okamžik skončil, ale ne vždy i děj jako takový.

Význam imperfekta můžeme vyjádřit následujícím způsobem: orientační okamžik je minulý, děj je současný s okamžikem promluvy, děj je nepřerušen v orientačním okamžiku.¹¹ Pokud porovnáme takto vyjádřené významy imperfekta s významem prézentu, uvidíme, že se liší pouze v jednom od tří diferenciálních příznaků: u prézentu je děj orientován k přítomnému orientačnímu okamžiku, u imperfekta je děj orientován k minulému orientačnímu okamžiku. Pokud si mluvčí přeje přenést děj od minulého k současnému času a při tom chce zachovat všechny ostatní temporální znaky, tak obvykle zamění prézent s imperfektem. Tento jev můžeme pozorovat hlavně v situacích, kdy mluvčí koriguje spolubesedníka ve vztahu temporální náležitosti vyprávěného děje v prézentu: *“Тук ли живее бай Милан дърводелецът?... попита един женски глас.- Той живеееше в съседната къща, но се премести - тихо отговори Лила.”* (Tady bydlí tesař Milan?...ptá se jeden ženský hlas. On bydlel vedle nás, ale přestěhoval se – tiše odpovídá Lila.)¹²

Imperfektum jako čas, který ukazuje děj probíhající v okamžiku promluvy a není v tomto okamžiku ukončen, se nazývá ještě “prézens v minulosti”.¹³ Mezi prézentem a imperfektem je úplná paralela ve vztahu schopnosti slovesného tvaru vyjádřit děj konkrétně i obecně.

¹¹ Stankov, V.: Imperfektat v savremennia balgarski ezik. Sofía 1966, c. 65

¹² Dimo, D.: Tjutjun, Sofie, 1955, s. 187

¹³ Stankov, V.: Imperfektat v savremennia balgarski ezik. Sofía 1966, c. 27

U konkrétního imperfekta se děj jeví jako konkrétní proces, skutečný jen v určitém okamžiku. Stejně jako u přítomného času se zkoumá, jestli děj probíhá v okamžiku promluvy jako konkrétní, určený, neopakovatelný v okamžiku jiném. Děje u imperfekta probíhají současně jeden za druhým, protože všechny jsou spojeny s jedním konkrétním okamžikem. V některých případech hlavně u obrazového myšlení hrdinů, imperfektem můžeme vyjádřit i postupné děje, spojené s postupnými okamžiky, stejným způsobem jako u reportážního přítomného času.

Úplná shoda existuje také u obecného imperfekta a obecného přítomného času. U obecného imperfekta, stejně jako u obecného přítomného času, děje probíhají v delším časovém období, přesahující rámce konkrétního okamžiku. Děje neprobíhají pouze v okamžiku promluvy. K obecnému užívání patří i opakovatelné užití. Obecné opakované děje u imperfekta se opakují určitým počtem, neprobíhají jeden za druhým, ale jsou současné. U obecného imperfekta mohou být děje také neopakovatelné. U sloves *обичам* (miluji), *гледам* (dívám se), *разбирам* (rozumím) atd., které vyjadřují nepřerušované realizování děje, je to vnímáno jako děj existující celou danou dobu a ne jako děj, který se opakuje. I opakovatelné i nepřerušovaně realizující se děje mohou být obyčejné, typické: “*Четеше от сутрин до вечер... после запалваше лампата и започваше да плете.*” (Četla od rána do večera...poté zapalovala lampu a začínala plést.)

Obecné imperfektní děje často přechází od běžných ke kvalitativním. Při charakteristice konkrétní osoby se používají paralelně slovesa z přídavných jmen a kvalitativní slovesa. U tohoto typu imperfekta se popisují i typické případy a rozhovory charakterizující hrdiny.

Dělení imperfekta na konkrétní nebo obecný nemá formální (morfológický) ukazatele, a závisí výhradně na kontextu či situaci. V jazyce se dvoje použití imperfekta – konkrétní nebo obecné – volně proplétají a spojují. K přechodu od konkrétního na obecné použití a opačně často dochází při konkretizování nebo příslušném zevšeobecňování výrazu: *в тихите часове на деня* (v tichých

hodinách dne), вечер (večer), *до късно вечерта* (do pozdního večera), *тая лятна вечер* (toho letního večera) atd. Tvary dokonavých jakož i tvary nedokonavých sloves typu “*прочитам*”, “*написвам*” (pročítat, psát) se používají v imperfektu obvykle u obecných dějů.

Konkrétní a obecné použití imperfekta tvoří jeho přímé použití. U imperfekta se objevují i případy přenosného použití. Imperfektum může vyjadřovat děje, které se nachází po okamžiku, do kterého se dostalo vyprávění. Takové formy imperfekta se používají místo budoucího času v minulosti za účelem přidání nuance pro větší jistotu a kategoričnost v jejich průběhu: “*Един от тях съобщаваше на експерта, че два военни камиона заминават след половин час. Друг ешалон от моторни коли тръгваше в шест часа сутринта.*”¹⁴ (Jeden z nich informoval experta, že dva vojenské kamiony odjíždí za půl hodiny. Další řada motorových vozidel vyjíždí v šest hodin ráno). V tomto kontextu se může použít běžně přítomný čas: *Друг ешалон от моторни коли тръгва в шест часа сутринта*. V češtině bude toto přeloženo stejným způsobem: *Další řada motorových vozidel vyjíždí v šest hodin ráno*, i kdybychom použili imperfektum nebo čas přítomný v bulharštině. Děje jsou vyjádřeny ne jako probíhající v jednom okamžiku po dějích ze základní linie příběhu, ale jako předcházející, pouze jako děje plánované k realizaci.

Úplnou shodu můžeme pozorovat mezi prezentem a imperfektem ve vztahu k temporálnímu příznaku kontinuitě ve významu těchto dvou časů. Tato shoda je nejvýraznější při prozkoumání vztahu slovesného tvaru imperfekta ke dvěma slovesným vidům v bulharském jazyce.

Při konkrétním používání imperfekta je dokonavý vid nepoužitelný. Dokonavý vid a nepřetržité trvání slovesného času nemohou být ve shodě. Dokonavý vid se může sloučit s tvarem imperfekta pouze pokud je v opakovaném (obecném) použití. Každý jednotlivý akt imperfektního děje v

¹⁴ Dimov, D: Tjutjun. Sofia 1955, s. 865-866

dokonavém vidu je chápán jako celistvý, celý děj však není ukončený. Při použití obecného imperfekta z dokonavého vidu se dosahuje plastičnosti popisu: *“Той тръгваше бавно, съсипан от чакане, измъчен от мисли, капнал за сън, кривнеше към село, после се отбиеше през ливадите и скиташе по пътищата безцелно.”*¹⁵ (Znaven čekáním a utrápen myšlenkami, na pokraji sil se vydal pomalu na cestu ke vsi. Přešel přes louky a toulal se po cestách bez cíle.)

Důležité významové znaky imperfekta nacházíme při porovnávání imperfekta a aoristu v bulharském jazyce.

Imperfektum je čas se složenou orientací děje. Kvůli tomu, že imperfektum vyjadřuje i děj ukončený před okamžikem promluvy, se takto přibližuje aoristu, který vždy vyjadřuje děj ukončený před okamžikem promluvy. Zatímco ukončenost děje před promluvou u aoristu je vyjádřena samotnou slovesnou formou, přerušenost děje u imperfekta před okamžikem promluvy se zachycuje popisem. Takové použití imperfekta nalezneme u konkrétního a obecného imperfekta. Najdeme ho jak ve vedlejších, tak i v hlavních větách.

V současné jazykovědě je zkoumána teze, že mezi aoristem a imperfektem není temporální, ale vidový rozdíl. Důležitým bodem v otázce porovnávání imperfekta s aoristem je problematika slovesného vidu. Zatímco z pohledu temporálního systému se bulharský jazyk výrazně odlišuje od ostatních slovanských jazyků, z pohledu slovesného vidu nikoliv.

Kategorie vidu se do určitého stupně proplétá s kategorií času, od které se potřebuje vymezit. Většina autorů (L. Andrejčin, St. Stojanov, M. Dejanova a další) se domnívá, že toto jsou dvě rozdílné kategorie, přestože jsou těsně spjaty. V bulharském jazyce může být každý děj v zásadě zastoupen dvěma slovesy: dokonavý a nedokonavý vid např. да кажа (dok. – říci) – да казвам (nedok. – říkat). Tyto dvojice sloves vyjadřují stejný děj, mají stejný lexikální

¹⁵ Pelin, E.: Sabrani sačinenia, II, Sofia 1958, s. 168

význam a odlišují se výhradně v mluvnické kategorii, kterou nazýváme slovesný vid.

Dokonavé sloveso vyjadřuje slovesný děj jako celek – dohromady s jeho počátkem, průběhem i s jeho koncem. Tyto části nejsou vnímány jednotlivě. Nedokonavý vid vyjadřuje děj v procesu jeho průběhu, aniž by bylo zmíněno jeho přerušení¹⁶. U nedokonavého slovesného vidu je pozornost věnována samotnému průběhu děje. U dokonavého vidu je děj ukázán ve své celistvosti. Dokonavý vid navíc může kromě děje ukončeného v minulosti vyjádřit i děj, který bude ukončen v budoucnosti.

Většina bulharských sloves má svojí “vidovou dvojici” – sloveso dokonavé a nedokonavé se stejným významem. Jsou pouze vyjádřeny jiným způsobem. U vidových dvojic je nedokonavý vid vždy tvořen z dokonavého vidu pomocí vidových sufixů: -а-, -я-, -ва-, -ава-, -ява-, -ува- (-а-, -ја-, -ва-, -ава-, -јава-, -ува-), např. дам – давам, купя – купувам, кажа – казвам, atd. (dám-dávám, koupím – kupuji, řeknu – říkám). V bulharském jazyce najdeme bezpočet případů, kdy se z jednoho dokonavého slovesa tvoří dvě slovesa nedokonavá se stejným významem, např. оздравея (uzdravit se) – оздравявам а оздравям (uzdravovat se).

Ke tvoření vidu v bulharském jazyce slouží nejenom prefixy, ale i sufixy –н -(а) (-н-(а)), s jejichž pomocí se tvoří nová slovesa dokonavého vidu, např. пия – пийна (pít – napít se), седя – седна (sedět – sednout), чукам – чукна (ťukat – ťuknout) atd. Prefixy přidávají dokonavý význam, ale také mění význam lexikální, např. Пиша (psát), препиша (přepsat), впиша (vepsat) atd. Slovesa, která nemají ani prefixy, ani sufixy jsou většinou nedokonavá: нося(nést), чета(číst), пея(zpívat) atd. Tato slovesa nemají svou dokonavou vidovou dvojici.

Slovesa dokonavá vyjadřují děj jako celek, dohromady s počátkem, průběhem a jeho koncem a proto se nemohou použít v tak zvaném “přítomném

¹⁶ Pašov, P.: Praktická mluvnická mluvnice. Sofie 1989, s. 105

reálném čase¹⁷ – nemohou vyjadřovat děj, který probíhá v okamžiku promluvy. Kromě toho dokonavá slovesa nemají přítomné přičestí činné, přechodník a podstatné jméno slovesné.

Význam dokonavého vidu odpovídá temporálnímu významu tvaru aoristu – ukončenost děje. Děj nevyjadřuje žádný neohraničený proces v minulosti, ale je dán od svého počátku a zároveň do svého konce. Časově je ukončen a z hlediska vidu vyčerpaný. Jakkoliv přetrvává trvání děje u dokonavého aoristu, vyjadřuje se “stručně” jako děj s jasně určenými hranicemi, který se nemůže vnitřně rozvíjet. Každý děj v dokonavém aoristu vyznačuje jasně jeden konkrétní bod v časové rovině. Pomocí tvarů dokonavého aoristu se obvykle vyjadřují postupně se proměňující děje. Každý z nich zaznamenává jeden konkrétní okamžik příběhu. Řada těchto okamžiků vytváří základní linii rozvoje příběhu. Nedokonavý vid nepředstavuje celistvý děj. Proto také nedokonavý vid dovoluje ději vnitřně se rozvíjet, takže nám utváří představu o jeho trvání – to je něco, co u dokonavého vidu úplně chybí. Jedna slovesná forma aoristu z nedokonavého vidu vyjadřuje děj, jehož průběh je přerušen v minulosti (temporální podmínka), ale nevíme, zda již skončil (podmínka aspektu). Nedokonavé děje v aoristu, které bezprostředně souvisí jeden se druhým, neprobíhají na rozdíl od dokonavého děje v aoristu postupně, ale najednou.

Ve stati “Za charaktera na protivopostavjaneto aorist:imperfekt v slavjanskite ezici¹⁸” obhajuje Svetomir Ivančev chápání vidového charakteru opozice aorist:imperfektum. V případě imperfekta se objevuje mnohoznačnost a homonymita. Imperfektum nemá pouze jeden význam, jednotlivé významy jsou výsledkem historického vývoje.

Podle Ivančeva má imperfektum tři samostatné významy: průběh minulého času (imperfektum z nedokonavých sloves v konkrétním použití),

¹⁷ Pašov, P.: Praktičeska balgarska gramatika. Sofie 1989, s.109

¹⁸ Ivančev, S. : Za charaktera na protivopostavjaneto aorist:imperfekt v slavjanskite ezici.In: Ezik i literatura,№ 5, 1965, s.17-30

neohraničená opakovatelnost v minulosti (imperfektum z dokonavých a nedokonavých sloves v obecném použití) a budoucnost v minulosti (imperfektum z dokonavého vidu). Pouze ve svém prvním použití imperfektum doopravdy vyjadřuje děj, zároveň s dalším minulým dějem. Ve svém druhém významu imperfektum nikdy nevyjadřuje současnost a spojitost děje a používá se místo aoristu.

V současném bulharském jazyce při nekonkrétní opakovatelnosti pozorujeme imperfektum: *Когато си свършеше работата, той се отдаваше на почивка* (Když končí práci, odpočívá). Pokud se však jedná o jednorázovou akci, máme pouze aorist: *След като си свърши работата той се отдаде на почивка* (Jakmile skončil práci, začal odpočívát). Toto je ten případ, v kterém se protiklad mezi aoristem a imperfektem neutralizuje - imperfektum se používá místo aoristu. Třetí – futurální – význam je oddělený a objevuje se obdobný významu dokonavého vidu v přítomném čase: *Ако направеше това, нямаше да му проговоря*. Kdyby to udělal, nepromluvil bych mu. nebo *Ако направи това, няма да му проговоря*. Pokud to udělá, promluví mu.

Ivančev vnímá protiklad aorist:imperfektum jako vidový. Speciálně v této základní sféře použití imperfekta – minulý průběh a minulá neohraničenost – neregistruje temporální rozdíl mezi ním a aoristem.

Stoupenci temporální podstaty tohoto protikladu zdůrazňují jako specifický znak imperfekta současnost děje s dějem aoristu, a díky tomu ho chápou jako relativní čas. Proto imperfektum vyjadřuje současnost s aoristem. Pokud současnost znamená stejné trvání a průběh, tak potom musíme přijmout, že zde kromě vidu není jiný rozdíl. Rozdíl mezi aoristem a imperfektem je ve vidu, způsobu probíhání, realizace, spotřeby a děje. Proto zejména aorist a imperfektum jsou kategorií temporálně – vidovou. Na jednu stranu vyjadřují pomocí flexe určitý čas probíhání děje (u dvou kategorií je to stejné). Na druhé straně vyjadřují pomocí kmene různé vidové vztahy a to už není temporální rozdíl.

V reakci na článek Svetomira Ivančeva "Za charakteru na protivopostavjaneto aorist:imperfekt" Marija Dejanova napsala "Za otaždestvjavaneto na opozicijata meždu aorista i imperfekta s opozicijata meždu svaršenija i nesvaršenija vid"¹⁹. Autorka analyzuje tezi Ivančevově vidové teorii a nejvíce zdůrazňuje, že autor vypouští ze své analýzy imperfektum utvořené z dokonavého vidu, např.: *Двете машини минаха из селото и влязоха в двора на Вълчана. Тук те щяха да останат, докато дойдеше време за вършитба.* (Dva stroje projely vesnicí a vjely do Valčanova dvora, kde zůstanou, dokud nepřijde doba mlácení obilí). Podle autorky je toto použití "mimořádně produktivní" a můžeme ho nalézt ve starších fázích slovanských jazyků. Stejně tak nepřesvědčivé je i obhajované postavení neutralizace protikladu A:I z hlediska vidového znaku celistvosti.

Základním problémem je přijmout protiklad aorist:imperfektum jako vidový, protože tyto dva tvary se běžně tvoří ze sloves dokonavého a nedokonavého vidu. Z tohoto důvodu nemůžeme přijmout úplnou sémantickou shodu korelace aorist:imperfektum a dokonavý vid:nedokonavý vid.

Imperfektní děj se může propojit s příslovečnými výrazy vyjadřujícími konkrétní průběh děje. Příslovečná určení průběhu se ale častěji spojují s tvary aoristu z nedokonavého vidu. U aoristu a imperfekta vyjadřujících opakující se děje připojené k příslovečným výrazům se pro upřesnění počtu opakování také upřednostňuje aorist. Při příslovečných výrazech jako *няколко пъти, на два пъти, три пъти* (několikrát, dvakrát, třikrát) apod. se imperfektum objevuje málokdy. Způsobuje to právě jeho neukončenost.

Imperfektum jako kontinuální čas se složenou orientací a aorist jako nekontinuální čas s jednoduchou orientací nemají stejný temporální význam. To znamená, že na něj nemůžeme pohlížet jako na jeden minulý čas. Rozdíl mezi imperfektem a aoristem není vidový, je temporální. Imperfektum a aorist tvoří

¹⁹ Dejanova, M.: Za otaždestvjavaneto na opozicijata meždu aorista i imperfekta s opozicijata meždu svaršenija i nesvaršenija vid. In: *Ezik i literatura*, №3, 1966, c. 27

temporální protiklad, protože se liší více než jedním temporálním diferenciativním znakem.

Imperfektní tvar se používá k vyjádření modálních nuancí. Takové použití má i expresivní povahu. Imperfektum může vyjádřit i minulý děj platný pro okamžik promluvy, např. *“Разговаряхме със съседката. Казваше се Миглена”* (Povídali jsem se sousedkou. Jmenovala se Miglena).

V hovorovém jazyce se často používá imperfektum místo prezentu, pokud mluvčí vyjadřuje nějaké svoje přání, ale ze skromnosti nechce, aby to vyznělo kategoricky a snaží se ho zjemnit. Např. *“Исках да ви помоля за една услуга”* (Chtěl jsem vás poprosit o službu.) Tvar *“искам”* (chci v přítomném čase) by zněl velmi kategoricky.

V hovorovém jazyce a umělecké literatuře se můžeme setkat s optativním modálním použitím imperfekta ve zvolacích větách, např. *“Ех да имах повече пари, какви подаръци щях да ви купя!”* (Ech, kdybych měl peníze, takové dárky bych vám koupil!). Možnost uskutečňování tohoto záměru se představuje jako zmeškaná a toto zesiluje pocit lítosti. Podobné tomuto modálnímu významu imperfekta je použití imperfektního tvaru pro přísahu, např. *Да ги задавеше дано!* (Ať je udáví!)

Hodně používané v hovorové řeči je i použití imperfekta s modální nuancí k připomenutí děje. Např. v knihkupectví, poté, kdy nám prodavačka sdělí cenu vybrané knihy, se znovu zeptáme: *“Извинете, колко струваше?”* (Promiňte, kolik že stála?).

Nuance k zapamatování se může objevit i při použití imperfektního tvaru k vyjádření budoucího času. Např. *“В колко часа започваше прожекцията?”* (V kolik hodin že začínala ta projekce?). Někdy se imperfektum může použít za účelem vyjádření zapamatování a v případě, že z kontextu a ze situace je jasné, že fakta na které se mluvčí ptá, nevěděl před okamžikem promluvy. Např. při seznamování *“А как ви беше името?”* (Jakže jste se jmenoval?). Tímto způsobem mluvčí dosahuje určité familiárnosti ke spolubesedníkovi.

Podíváme se i na některé další temporální vztahy imperfekta. V některých výzkumech se pozornost věnuje vztahu imperfekta s plusquamperfektem a budoucím časem v minulosti. V imperfektu může být více dějů než jeden předcházející základní linii příběhu. V takovém případě je možné, že kromě imperfekta bude použito plusquamperfektum. Imperfektum ale v takovém případě neinformuje, zda-li je děj přerušen do okamžiku základní linie vyprávění, nebo není: *“Тоѝ влезе да вземе вестника, коѝто приятелят му четеше преди половин час.“* (On vešel, aby si vzal noviny, které jeho kamarád četl před půl hodinu). Plusquamperfektum vyjadřuje děj ukončený před okamžikem promluvy: *“Тоѝ влезе да вземе вестника, коѝто приятелят му беше чел преди половин час.“* (On vešel, aby si vzal noviny, které jeho kamarád skončil číst před půl hodinu.) V první větě není vyjádřeno, zda čtení pokračuje při vcházení. V druhé větě je děj představen jako přerušovaný před tímto okamžikem.

Imperfektní tvar může být použit se záměrem vyjádření budoucího děje k některému minulému momentu: *Тоѝ погледна бележките си. На другия ден имаше среща.* (Podíval se na své poznámky. Zítra bude mít schůzi.). *Ако това станеше, ще се радва много.* (Pokud se to uskuteční, bude se hodně radovat.)

Děj imperfekta v izolovaném vyprávění je vyjádřen samostatně bez temporálního vztahu s dalšími ději. Díky tomu se vždy orientuje k momentu (období), určenému příslovecným výrazem, nebo existuje ve vědomí mluvčího. Např. *“Страх ли те е? – попита го, като наклони глава към неговата. – Не ме е страх.- А защо въздишаш – Така. Мислех си за мама.“* (Bojíš se? - ptá se a naklání hlavu k jeho. - Nebojím se. – A proč vzdycháš? – Tak, myslel jsem na mámu.)

Imperfektum se v izolovaném vyprávění neorientuje k žádnému momentu, který je určen jinými ději v aoristu. Imperfektum v izolovaném vyprávění nepředstavuje děj jako pozadí pro další děje, ale je samostatný sám o sobě.

Imperfektum ve spojeném vyprávění naopak plní doprovodnou úlohu, slouží k zaznamenání situace.

Při zkoumání otázky významu imperfekta bylo věnováno dost prostoru na srovnání imperfekta s jinými slovesnými časy:

- mezi přítomným a imperfektem existuje totožnost, která je přípustná při stejném typu temporální orientace těchto časů. Imperfektum je zvláštní “přezens” v minulosti, který má diferenciální příznaky – současnost děje s orientačním okamžikem a kontinuita děje v orientačním okamžiku. Liší se od přítomného pouze jedním znakem – děj je orientován k minulému momentu (období), zatímco u přítomného je děj orientován k současnému orientačnímu času.
- Orientační moment děje v imperfektu je vždy zaznamenán některým vnějším determinátorem. Touto zvláštností se imperfektum liší od aoristu, u kterého děj neprobíhá s druhým momentem. Na aorist se pohlíží jako na absolutní čas, který není v korelaci s imperfektem. Tímto způsobem se ustanovuje, že imperfektum a aorist nemohou být tvary stejného času a že příznaky, průběh a celistvosti děje, se kterou si vypomáhají stoupenci vidové teorie, jsou pouze následkem temporálního významu odpovídajícího času.
- Paralelně se základním významem imperfekta existuje ještě jeden význam imperfektního tvaru dokonavého vidu, který nachází výraz v některých vidových vedlejších větách a který se v temporálním vztahu neliší od významu budoucího času v minulosti. Takové imperfektum by mohlo být variantou budoucího času v minulosti.

2.3. Slovesný čas v češtině

Doposud jsme věnovali pozornost charakteristice slovesného času imperfekta v bulharštině. Udělali jsem stručný přehled bulharských slovesných

časů a ukázali jsme tvoření a význam imperfekta v tomto kontextu. Při analýze imperfekta v bulharštině a jeho ekvivalentu v češtině se musíme seznámit se slovesnými časy v češtině.

Čeština disponuje časy objektivními, tj. přítomným, přeteritem a futurem. Příruční mluvnice češtiny uvádí časy poměrné, relativní (současnost, předčasnost a následnost), které se vyjadřují v rámci větných struktur mezi jiným také pomocí slovesného vidu a přechodníků. „Kategorie času souvisí velmi těsně s kategorií vidu, jejich formální soustavy se doplňují a prolínají.“²⁰

Z hlediska významového souvisí hodnocení času stejně jako v bulharštině jako přítomného, minulého nebo budoucího těsně s okamžikem promluvy. Přezentní forma vyjadřuje děj odehrávající se v okamžiku promluvy. To umožňuje chápat jako přezentní i děje trvalé, tzv. mimočasové, např. v přísloví *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*, v tvrzení obecné povahy *Dvakrát pět je deset*.

Do přítomnosti může mluvčí aktualizovat děje minule (přezens historický), např. *Císař Karel IV dává stavět Nové Město pražské*. Ten jev patří mezi přenosné užití imperfekta v bulharštině. Přezens se může použít při vyjadřování děje budoucího: *Za týden jsou Vánoce*.

Rozlišujeme dále aktuální a neaktuální přezens. Přezens aktuální odpovídá na otázku „Co právě teď děláš?“. Neaktuálním přezentem odpovědět nelze: *Nespává (doma)*.

Minulý čas vyjadřuje děj, který se odehrál před okamžikem promluvy. Vyjadřuje se v češtině pomocí příčestí I-ového a přezentních tvarů pomocného slovesa být v první a druhé osobě sg. a pl., ve třetí osobě se pomocné sloveso vypouští.

Jako archaizační stylový prostředek se v češtině zachovala ještě forma tzv. plusquamperfekta. Vyjadřuje se formou přeterita a I-ovým příčestím slovesa být: *Stalo se, jak byl král přikázal*.

²⁰ Příruční mluvnice češtiny. Brno 1995, s. 315

Tak jako v přítomnosti lze rozlišit i v préteritu aktuální a neaktuální děj a podobně platí, že iterativa vyjadřují vždy děj neaktuální (plakávala), ostatních sloves může být užito v obojím významu (*Chodila před domem a čekala.* – aktuální děj. *Chodil do kursu šití.* – neaktuální děj).

Budoucí čas zahrnuje dvě formy: složenou a jednoduchou. Forma složená vyjadřuje děj následující po okamžiku promluvy a tvoří se od sloves nedokonavých (imperfektiv) – *budu psát*. Forma jednoduchá od sloves dokonavých (perfektiv - *napíšu*) „vyjadřuje děje po okamžiku promluvy, přitom nevylučuje, že se děj už v okamžiku promluvy koná“²¹: *Počkej s tím, až dopíšu dopis*.

Forma futura lze užít i ve významu jiném než futurálním, např. s významem nejistoty o přítomném ději: *Kdo to je? To bude asi jejich syn*. Futurální forma se objevuje ve výzvách: *Proto přece nebudeš plakat* („neplač“), ve zdvořilých žádostech: *Budu prosit váš cestovní pas* (žádám o něj“), ve výtkách: *Ty jsi budeš ležet, a já abych myl nádoby*.

Také ve formách futura lze rozlišovat aktuálnost a neaktuálnost. Aktuální platnost mívají slovesa dokonavá a nedokonavá (*Zazvoním, Budu zvonit*.) Neaktuální platnost mívají ve futuru slovesa nedokonavá, násobená: *Bude ti psávat*, slovesa v časovém souvětí typu: *Když bude zpívat, otevře okna*, i slovesa dokonavá: *Na koncertě pravidelně usne*.

Těsně s kategorií času souvisí kategorie slovesného vidu. České sloveso existuje ve dvou podobách, které mají stejný lexikální význam, ale odlišují se od sebe vztahem k završenosti (ukončenosti) děje. Slovesa dokonavá vyjadřují, že děj buď byl ukončen, nebo že bude završen (*napsal jsem dopis, napíšu dopis*). Slovesa nedokonavá se k faktu ukončení děje nevyjadřují: *psal jsem dopis, píšu dopis*. Kromě nedokonavosti a dokonavosti lze u některých sloves vyjadřovat i násobenost (iterativnost).

²¹ Příruční mluvnice češtiny. Brno 1995, s. 317

Nedokonavá slovesa vyjadřují volný vztah k završenosti děje, umožňují vyjádřit členění děje, mají obecnější platnost než slovesa dokonavá (čte, sedí, sedává). Z toho plyne možnost použít jich i v situacích, kdy je evidentně děj završen a komunikační důraz je na jiné složce, např. na původci, místě a jiných okolnostech: *Ten obraz maloval Dan Šlosar, Kde odlévali tenhle zvon?*

Dokonavá slovesa vyjadřuje omezenost trvání děje. Více než o časovou ukončenost jde o kompletnost, celistvost děje, kdy děj je završen ne proto, že uběhla jistá časová jednotka, ale proto, že byl hotov, cíle bylo dosaženo a nemělo smysl v něm dále pokračovat: *přečíst knihu, napsat dopis, uvařit oběd*. Zvláštní skupina tvoří slovesa jednorázová, momentální: *bodnout, seknout, křiknout*. Jejich zvláštnost tkví v tom, že děj nemůže trvat. Začátek a konec děje se odehrají ve stejném okamžiku. Jejich nedokonavá podoba nemůže vyjadřovat nedokončení děje, ale jen jeho násobky: *bodal, sekal, vykřikoval*. Proto jsou považována za zvláštní skupinu perfektiv.

Perfektivnost a imperfektivnost jsou do značné míry významy, které se dotvářejí v kontextu celé věty. Jako nedokonavá mohou fungovat i jiná slovesa, pokud například významem schopnosti přiblíží slovesům modálním: *vydrží, unese, uběhne, uživí*.

Existuje celá řada sloves, která ještě nevstoupila plně do vidového paradigmatu, netvoří ke své nedokonavé podobě podobu dokonavou. Jde především o slovesa vzniklá z cizích základů: *absolvovat, promovat, izolovat* atd. Podle kontextu jsou buď dokonavá, nebo nedokonavá.

Co se týče tvoření, dokonavá slovesa jsou někdy prostá, jako *řekne, sedne si, skočí, koupí, dá*, ale častěji bývají spojena s předponou, která pozměňuje význam slovesa, jako *sepíše, přenese, přijde, odejde, vydělá*. Nejčastěji se dokonavá slovesa tvoří z prostých sloves nedokonavých spojením s předponou, jako *píše-napíše*.

Nedokonavá slovesa jsou často prostá slovesa neodvozená, jako *nese, bere, dělá, píše*. Mnoho nedokonavých sloves je však odvozeno příponou od sloves dokonavých, jako *skáče ke skočí, hází ke hodí, kupuje ke koupí*.

Potíž při dotváření vidových protějšků tkví v tom, že nejčastější způsob perfektivizace sloves je zároveň i způsobem jejich významové modifikace (změny významu).

Dalším způsobem vyjadřování časů poměrných, relativních jsou přechodníky. Rozlišujeme přechodní přítomný a přechodník minulý. Přechodník přítomný vyjadřuje současnost s obsahem predikátu: *Pokuřujíc psala Eva dopis*. Proto se tvoří téměř výlučně od sloves nedokonavých. Přechodník minulý vyjadřuje předčasnost před dějem predikátu (obvykle v minulosti): *Usednuvši do lenošky počala psát dopis*.

Pro vyjádření předčasnosti v budoucnosti slouží v knižním jazyce formy utvořené pomocí morfů přechodníku přítomného, ale od dokonavého slovesa: *Koupí si psa, aby byla, přijdouc domů, přivítána, jak se sluší a patří*. Je možno užít i přechodníku minulého, význam je pak odlišný, minulý děj předchází před budoucím: *Získavše půjčku, budou podnikat*.

Přechodníky slouží ke kondenzaci obsahu věty. Mají charakter knižní až archaický. Využívá se jich především v psaných projevech ve vyšším stylu odborném a uměleckém.

Po přehledu slovesných časů v bulharštině a v češtině docházíme k našemu tématu. Na jedné straně je imperfektum, na druhé straně tato kategorie chybí. Základní otázkou dalších kapitol bude jak imperfektum se překládá z bulharštiny do češtiny a jaké jsou jeho ekvivalence v češtině.

3. Teorie ekvivalence v překladu

Tato kapitola se věnuje překladatelské problematice, představuje pokus definovat základní pojmy potřebné jako teoretické východisko pro zpracování tématu, jako teorie překladu, překlad, interpretace, ekvivalence, překladatelský proces, konfrontační lingvistika. Na všech úrovních výkladu se objevuje otázka o ekvivalenci. Pojem ekvivalence je nedělitelnou částí teorie překladu, proto je definována v kontextu svého vzniku a působení.

Prvními historicky dochovanými překlady jsou překlady oficiálních textů, textů s náboženským obsahem a politických dokumentů. Pokusy o rozbor a pojmové definování překladatelských otázek jsou velmi starého charakteru – od antiky přes středověk až po 20. století. Ve 20. století dochází k prudkému rozvoji vědy, rozšiřování mezinárodních a kulturních styků. Překládání je jednou ze situací, kdy se do vzájemného styku dostávají jazyky různých národů. Překlady zpřístupňují nové informace, zprostředkují výměnu kulturních hodnot, obohacují literaturu přejímajícího národa.

3.1. Teorie překladu

Pod pojem teorie překladu se zahrnuje široký komplex otázek a to nejen teoretických, ale i ryze praktických. Při srovnání vývoje praktického překládání a vývoje teorie překladu, musíme konstatovat, že teorie překladu za praxí zaostává. J. Levý ve svém *Umění překladu* (Praha, 1963) píše: „Literatura o překládání se jen zčásti pohybuje v rovině teoretické, do dnešního dne většina studií i knižních publikací nepřesahují hranice empirických pozorování nebo esejistických aforismů“²². Podle Horálka je „.....teorie překladu filologická disciplína, jež má svou část lingvistickou a literárněvědnou. Převážně jazykový ráz má v teorii překladu zkoumání textů neuměleckých. Při práci s texty uměleckými je lingvistický průzkum průpravou ke zkoumání literárněvědnému.“

23

²² J. Levý, *Umění překladu*, Praha 1963, s.9

²³ Hrdlička, M.: *Teorie překladu a teorie textu*. In: *AUC, Slavica Pragensia XXIV*, 1981 s.41

Humanismus vytvořil pojem překladu jak ho chápeme dnes. Pokud jde o samotný termín, existuje celá řada alternativ: “věda o překladu”, “переводоведение” (V. N. Komissarov), „translatologie“, „teorie překladu“ atd.

Předmětem teorie překladu jsou teoretické otázky překládání, hodnocení překladu, technika překladu, metodika výuky překládání a tlumočení. Teorie překladu je ve svém základu lingvistická. Otázky překladu je možno řešit jedině na pozadí jazykového systému. Moderní lingvistika překonala nedávný názor o nepřekonatelných rozdílech mezi jazyky. Porovnávací metodou usiluje o hlubší proniknutí do vztahů mezi jazyky.

V současné lingvistice se uvádí nový poměr k jazyku, chápání jazyka v celé jeho šíři, postavení jazyka jako společenského jevu a vztah jazyka k jiným vědám. Bezprostřední význam pro teorii překladu mají informatika (věda o informaci a jejím utváření, přetváření a předávání ve smyslu sémantickém a technickém), psycholingvistika (psychologie řeči), sociolingvistika (vztah mezi jazykem a společností)²⁴.

Základním objektem pro teorii i praxi překladu je text. Podle A. Popoviče „ideální překlad by měl být překlad na rovině textu. Nejlépe zachovává invariantní informaci.“²⁵ Lingvistika textu byla charakterizována jako disciplína zkoumající jazyk ve fungování a snaží se hledat obecné zákonitosti.

Text je z hlediska teorie překladu výsledkem selektivních a kombinačních operací: autor vzhledem ke svému komunikačnímu záměru vybírá určité prvky dané situace a způsob, jakým je uvádí do vzájemných vztahů. Pak vybírá pojmenování pro vybrané prvky a způsob organizace těchto pojmenování. Výsledný text korektního překladu je možno z toho hlediska pokládat za soubor optimálních variant. Optimální varianty jsou vybírány z velkého výběru potenciálních variant, protože vyhovují danému komunikačnímu záměru autora.

²⁴ Ilek, B.: Jazyk-text-výklad-překlad. In: Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4-5, 1980, s. 25

²⁵ Hrdlička, M.: Teorie překladu a teorie textu. In: Slavica Pragensia, XXIV, 1981 s. 43

Základní typy překladu jsou doslovný překlad, volný překlad a adekvátní překlad. Doslovný překlad se v současné době prakticky nevyskytuje nebo je hodnocen jako překlad nekvalitní, usiluje o mechanickou reprodukci předlohy, ekvivalenci hledá na úrovni pojmenování nebo dokonce slova. Překlad volný se snaží o tvůrčí převedení původního díla. Míra volnosti může být různá, v translatologické literatuře se někdy mluví o parafrázi, adaptaci, převyprávění aj., ekvivalence se hledá na úrovni smyslu textu. V případě překladu adekvátního má překladatel na zřeteli nejen hledisko významu a smyslu původního textu, ale též nového čtenáře, adresáta, nového kulturního prostředí.

Překladatel by měl mít při své reprodukční aktivitě na zřeteli dva rozhodující faktory: originál a čtenáře, kterému přeložené dílo adresuje. Převaha překladatelovy orientace na výchozí text vede k doslovnému překladu, naopak nekritické zaměření na čtenáře vyústí v překlad volný, adaptační. Cílem překladatelovy práce je zachovat, vystihnout, sdělit význam a smysl původního díla, nikoliv vytvořit dílo nové, cíl překladu je reprodukční. Pracovním postupem tohoto umění je náhrada jednoho jazykového materiálu jiným. Tvořivost překladatele je omezena na oblast jazykovou. O nové jazykové hodnoty může svou národní literaturu obohacovat nejen tím, že nové výrazy vytváří, ale i tím, že přispívá ke zdomácnění cizích výrazů ve svém prostředí.

Překladatelskou činností se zároveň mění i poměr mezi jazykem originálu a jazykem, do kterého se překládá. Jazyk originálu se podílí nejen na utváření předlohy, ale zasahuje i do překladu. Vliv jazykového vyjádření originálu na překlad je přímý a nepřímý. Přímý vliv původního textu se projevuje jako pozitivní transfer (přítomnost odpovídajících vazeb podle originálu) i jako negativní transfer (nepřítomnost odpovídajících vyjadřovacích prostředků v cílovém jazyce).

Nepřímý vliv jazyka originálu se projeví naopak v tom, jak se mnohdy překladatel snaží odlišit od stylistických rysů originálu, které pokládá za gramatické, bezpříznakové.

Některé jazykové nevýhody plynou překladateli z faktu, že zvolený výraz v překladu je nepůvodní. To vede ke kompromisním jazykovým prostředkům pro

vyřešení vazeb, pro které cílový jazyk nemá vazby původní. Přeložený text se pak obvykle pozná na první pohled podle vysoké frekvence vazeb, které se cítí jako gramaticky správné, ale poněkud neobvyklé (obecně nebo v daném kontextu) nebo umělé.

Přeložené dílo je útvar smíšený, hybridní. Překlad je konglomerátem dvou struktur: na jedné straně je významový obsah a formální obrys originálu, na druhé straně celá soustava uměleckých rysů vázaných na jazyk, které dodal překladatel. Překlad jako celek je tím dokonalejší, čím lépe se podaří překonat jeho rozpornost.

„Modelů, které se pokoušejí vystihnout a popsat proces uměleckého překladu z různých aspektů, je celá řada. Mezi nejčastěji uváděné a komentované modely patří v translatologické literatuře model transformační (E. A. Nida), sémantický (V. G. Gak, zákonitých korespondencí (Ja. I. Recker), situační (J. Catford), dynamický (E. A. Nida) a z poslední doby zejména model úrovní ekvivalence V. N. Komissarova a komunikativně-funkční model Z.D. Lvovské.“²⁶

V současnosti se ve vědě o překladu prosadilo pojmání uměleckého překladu (procesu) jako činnosti komunikační a překladu (rezultátu tohoto procesu) jako komunikátu. V komunikačním přístupu se klade důraz na fungování uměleckého textu v jistém komunikačním kontextu.

Překlad je případ dvojjazyčné komunikace. Při dvojjazyčné komunikaci odesílatel a příjemce mají společný jazykový kód, při překladu z jednoho jazyka do druhého se proces komunikace komplikuje – přistupuje další jazykový kód i další účastník komunikačního aktu, a sice překladatel. Kade²⁷ znázorňuje proces dvojjazyčné komunikace, která se skládá ze tří fází: v první fázi probíhá komunikace mezi odesílatelem a překladatelem, v druhé fázi překladatel překóduje kód z jazyka výchozího do jazyka cílového. Ve závěrečné fázi dochází ke komunikaci mezi překladatelem a příjemcem překladu.

²⁶ Hrdlička, M. : Literární překlad a komunikace. Praha 1997, s.10

²⁷ Hrdlička, M.: Literární překlad a komunikace. Praha 1997, str.12

Pro výklad překladové problematiky je významné dělení textů podle jejich funkcí. V základních klasifikacích rozlišujeme texty umělecké a věcné. Věcné texty se dále liší podle odbornosti na různé odborných textů (právní, administrativní, přírodovědné, technické, historické, filologické atd.) odpovídá i specifický způsob tvorby textu a využití různých typů útvarů stylistických (úvaha, pojednání, rozbor, komentář, referát, polemika atd.). U uměleckých textů je třídění genologické (podle literárních druhů a žánrů). Prvky odborného stylu pronikají i do textů krásné literatury, a to ve způsobu podání a ve slovní zásobě.

Zařazení textu do příslušného funkčního stylu²⁸ se určuje podle volby výrazových prostředků podle zaměření textu, podle účelu a způsobu sdělení a podle toho, jakému publiku je text určen. Přitom je rozhodující, která funkce jazyka či který typ informace je dominantní. Tak ve stylech věcných, a to zejména v administrativním, vědeckotechnickém a zpravodajském hraje významnější roli věcná informace, což je vlastně základní složka většiny sdělení. V publicistickém stylu, ale především v uměleckém, a to hlavně v poezii je významná forma, poetická funkce, která zdůrazňuje samotnou formu sdělení. Pokud je jazyková forma komunikativně podstatná a nelze ji mechanicky přesadit do druhého jazyka, je zřejmé, že při překladu je často nutno věcný význam modifikovat, abychom našli příslušný funkční ekvivalent.

Na druhé straně je nutno zvážit úzus v různých jazycích. Neméně významná je expresivní funkce, která vyjadřuje vztah sdělovatele ke sdělení. V této oblasti se snad nejčastěji můžeme setkat s neadekvátním překladem. Převádění expresivity z jednoho typu do druhého je zatím většinou intuitivní a ne dost objektivně prozkoumané. Míra expresivity záleží na typu jazyka, na typu textu a na funkčním stylu.

Z charakteristiky textu uměleckého a odborného vyplývá, že praktické cíle a postupy teorie odborného překladu jsou v mnoha směrech protichůdné cílům uměleckého překladu. U odborného textu se snaží překladatel větší měrou, aby jednomu slovu jazyka výchozího odpovídalo pokud možno zase jedno slovo jazyka cílového. U uměleckého textu hlavním východiskem je jeho významová a

²⁸ Ilek, B.: Jazyk – Text – Výklad – Překlad. In: Slavica Pragensia XXIII, Praha, 1980, s. 23-36

estetická hodnota, jde o převádění co nejvyšších významových a smyslových celků.

S příslušností k funkčnímu stylu souvisí celá řada rozdílů v přístupu překladatele k převádění textu, ať jde o výběr lexikálních prostředků, o používání slov v základním či odvozeném, sekundárním významu, o použití obvyklých, tradičních či originálních obrazných prostředků, zmíněnou už míru expresivity, anebo o zachování či porušování větných celků, o přesnost a vágnost mezivětných vztahů, o návaznost myšlenkových sledů, o organizaci textu aj.

Bylo by třeba stručně vyložit klasifikaci stylů, tak jak převládá v bulharské lingvistické tradici: pro styl odborný je charakteristická zvýšená frekvence termínů, pro styl umělecký – zvýšená frekvence tropů (např. metafora, metonymie atd.), pro styl vědeckopopulární – zvýšená frekvence jak termínů, tak tropů, pro styl publicistický – zvýšená frekvence slov a výrazů, charakteristických pro politický život, pro styl běžně mluvený (etalonový) – je základním měřítkem normální frekvence termínů, tropů a politických výrazů. Jak je zřejmé z této klasifikace, bulharská stylistika se v otázce rozvrstvení stylů (až na to, že vyděluje vědeckopopulární styl) celkem vzato se ztotožňuje s obecně přijímanou klasifikací.

Otázka role stylistického faktoru při překladu má mnoho aspektů a může být analyzována z různých aspektů. Mluvíme-li o stylistických faktorech, které mají vliv na překlad jako proces i jako výsledek, musíme mít na zřeteli především dva typy faktorů. K prvnímu typu patří funkční charakteristika jazykových prostředků související s intenzivním nebo méně intenzivním užíváním jazykových prostředků: schopnost rozlišit neutrální slova od slov stylově zbarvených, tj. od slov slangových, nářečních, archaických nebo poetických, a to jak ve výchozím jazyce, tak i v jazyku překladu.

Druhý stylistický aspekt překladu z jazykovědného hlediska souvisí se stylistickým rozvrstvením jazyka – s diferenciací jazykových prostředků se zřetelem na jejich užití (např. obyčejný rozhovor, vystoupení v diskusi, politický

komentář atd.) a s příslušností těchto prostředků k určitému stylu. Velký význam mají stylistické zvláštnosti gramatické stavby jazyka. Tak např. nadměrné užívání činných příčestí a přechodníků v překladech z jazyků se zvýšenou frekvencí užívání neurčitých tvarů slovesných vede k narušení normy uměleckého stylu v češtině a v bulharštině.

3.2. Interpretace

Další klíčovou oblastí teorie překladu je interpretace. Interpretace bývá chápána ne jako hledání utajeného smyslu díla (např. v kritických eseích), spíše jako rozbor a výklad díla se zřetelem k jeho překladové realizaci. Je rozdíl mezi interpretací textu uměleckého a textu odborného. V odborných textech při interpretaci vědeckého díla jde o to proniknout k podstatě autorova myšlení, postihnout způsob jeho výkladu, ujasnit si do detailů jeho pojmovou soustavu, ujasnit si znalost látky.

Při výkladu uměleckého díla v souvislosti s překladem charakterizuje J. Levý interpretaci takto: „Skutečností chápání je podmínkou uměleckého zvládnutí překladu také proto, že při nesouměřitelnosti obou jazykových materiálů není možná úplná významová shoda vyjádření mezi překladem a předlohou, a pak nestačí jazykově správný překlad, ale je nutná interpretace.“²⁹

Většina badatelů se shoduje v názoru, že umělecký překlad je interpretací originálu. Interpretace ujasňuje strukturu díla, stanoví vztahy mezi složkami a celkem, a mezi složkami navzájem. Pro překlad uměleckého díla platí zásada, že má dávat čtenáři přibližně stejnou možnost pochopení dějů, postav a charakterů, jakou skýtá svému čtenáři originál.

Interpretace bývá chápána jako jedna z fází překladu, nelze ji ztotožňovat s překladem. Při interpretaci konkrétního uměleckého díla vystupují do popředí dva faktory: překladatel a dobové konvence a normy. Překladatel přistupuje k předloze s určitým záměrem, s určitou koncepcí. Ze strany překladatele se vyžaduje aktivita, předpokládá se zaujetí, prožitek, klade se nárok na schopnosti překladatelovy pozornosti. Toto zaujetí dává potom směr interpretaci. Zvláštní

²⁹ Levý, J.: Umění překladu. Praha 1963, str. 30

důraz se také klade na ideové stanovisko překladatele, na vliv vydavatele, zvláště na stránku výběru díla.

Každá nová interpretace znovu reaguje na dílo a skrze dílo vyjadřuje i překladatelův vztah k soudobému politickému a kulturnímu dění. Interpretátor vždy vychází z jistých dobových představ o tom, jak asi může být daný text v dané době vykládán a překládán. Každá doba přistupuje k překladu z různých pozic, uplatňuje jiná teoretická a umělecká východiska. Překlad není izolovaný text, ten je součástí kontextu své doby. Překladatel respektuje hodnoty předlohy, ale nepodléhá zcela dobovému a společenskému tlaku, vkusu, normám.

3.3. Pojetí ekvivalence

Interpretace je těsně spjata s teorií ekvivalence. Teorie překladatelské ekvivalence (určitá kvalita relace mezi výchozím a cílovým textem) a pojetí ekvivalentu (prostředek, popř. soubor prostředků pro dosažení ekvivalence) se vyvíjela a diferencovala.

V literatuře o překladu existuje celá řada pojetí ekvivalence: E. A. Nida (1964) rozlišuje ekvivalenci formální (orientující se na výchozí jazyk, snaha co nejpřesněji přeložit text) a dynamickou (založenou na principu stejného komunikačního efektu originálu a překladu na čtenáře). L. S. Barchudarov klade důraz na ekvivalenci sémantickou. Dále se setkáme s ekvivalencí stylistickou (Ja.I Recker 1974), ekvivalencí pragmatickou tj. shodou účinku obou textů na čtenáře (A. Neubert 1968)³⁰. Všem těm koncepcím je společný jeden rys - příznak shody, které má být dosaženo na různých úrovních.

Význam termínu ekvivalence zabíral stále širší okruhy, od pojetí "mající stejnou platnost" (funkční ekvivalent) až k pojetí "mající totožný význam" (významová identita). Badatelé usilují o přesné vymezení pojmu překladové ekvivalence.

³⁰ Hrdlička, M.: Literární překlad a komunikace. Praha 1997, s. 15

G. Jager definuje: "Komunikační ekvivalence je relace mezi texty, která vzniká tehdy, když při přechodu od originálu k cílovému textu (při překódování) komunikační hodnota zůstává zachována, je tedy invariantní."³¹ "Komunikační hodnota nějakého textu je ta vlastnost textu, díky které text vyvolává jistý komunikační efekt..."³² Jager hledá lingvistické vymezení invariantu: je to "komunikační hodnota" ve funkcích textu, které "spočívají ve třech základních relacích, popř. rovinách jazykových znaků – v rovině syntaktické, sémantické a pragmatické – a jsou popsatelné lingvistickými prostředky."

V současné době je pojem ekvivalent spjat s pojmem invariantu v bádání o odborném překladu. V teorii uměleckého překladu se významněji uplatňuje pojem adekvátnosti, platný pro větší celky, a pojem funkční ekvivalent, mající platnost i v jednotlivostech.

S problémem neekvivalentnosti výrazových prostředků se museli překladatelé potýkat vždy. Současná lingvistika podle G. Mounina³³ se vyhýbá tvrzení, zda je překlad možný nebo ne, dokonalý či nedokonalý, a chápe ho jako relativní přiblížení k záměru výchozího textu. Když jsou tedy některé jednotliviny v textu nepřeložitelné, je možno je adekvátně vykompenzovat a text jako celek je přeložitelný vždy.

V. N. Komissarov rozpracovává teorii úrovní ekvivalence, kde vztahy ekvivalence nastávají na rovině znaků, výpovědi, sdělení, popisu situace a cíle komunikace. Mezi rovinami je hierarchický vztah – každá rovina tvoří obsah roviny následující. V první fázi překladatel provádí analýzu textu originálu, přičemž postupuje od roviny znaku k rovině cíle komunikace. Ve druhé fázi, kdy dochází k vlastnímu překladu, postupuje překladatel od roviny cíle komunikace k rovině znaku a zjišťuje, která rovina určuje konečnou variantu překladu. Pokud zjistí, že si daná rovina žádá užití určitých forem, vybírá překladatel variantu

³¹ Ilek, B.: Některé otázky pojmu ekvivalence v překladu. In: AUC, Slavica Pragensia XXIV, s. 12

³² Ilek, B.: Některé otázky pojmu ekvivalence v překladu. In: AUC, Slavica Pragensia XXIV, s. 12

³³ Knittlová, D.: K pragmatickému aspektu překladu. In: Slavica Pragensia XXIV, s.59

jakoby nezávisle na originálu. Současně prověřuje, neodporuje-li zvolená varianta vyšším rovinám. V případě, že nelze ekvivalenci na dané rovině stanovit, dosahuje překladatel ekvivalence na následující rovině vyšší atd. Tento postup zajišťuje, že bude dosaženo maximálně možné podobnosti, ekvivalence, aniž by byla porušena pravidla komunikace.

Teorie ekvivalenčních rovin popisuje překladatelský proces komplexně, rozčleňuje obsahový celek překládaného textu, poskytuje kritéria pro celkové hodnocení překladu a může znamenat i určitou standardizaci hodnocení překladu.

Překladatelský proces je činností komunikační a realizace překladu podléhá vlivu komunikace. Teorie překladu zkoumá formální a obsahovou stránku textu v jejich vzájemném vztahu a také vliv extralingvistických faktorů na realizaci textu. Při takovém přístupu je nejen možno popsat celý překladatelský akt, ale i analyzovat i všechny překladatelské postupy. Tento přístup umožňuje porovnat text originálu a překladu a hodnotit stupeň dosažené ekvivalence. Překlad reprodukující komunikační záměr autora originálu je možno považovat za ekvivalent textu originálu.

Vzhledem k členitosti problematiky je nutno počítat s tím, že vedle pojmů obecné teorie se bude pracovat s pojmy, jejichž platnost bude specializována na jednotlivé druhy překladatelské činnosti.

Základní princip překladatelského procesu spočívá podle současné teorie překladu v převedení sémantického i pragmatického invariantu z výchozího kódu do kódu cílového. Invariantem překladu je potenciální ekvivalentnost informačního obsahu textu výchozího a cílového, přičemž informační obsah chápeme jako určitý sled znaků, který je schopen u příjemce vyvolat určitou reakci, která by měla přibližně odpovídat záměru sdělovatele. Dva jazyky mohou označovat tutéž situaci různými výrazovými prostředky v závislosti na specifičnosti jazykového systému, to ovšem nejsou invarianty v překladatelském procesu. Kód může být stejný jen relativně. Uchování sémantického invariantu se

považuje za samozřejmost, zatímco oblast pragmatického invariantu jako hůře uchopitelná.

Co je to pragmatika v lingvistice a co konkrétně spadá do jejího rámce? A. Neubert charakterizuje pragmatiku jako disciplínu, která zkoumá volbu jazykových prostředků ze strany mluvčího a jejich odpovídající interpretaci ze strany adresáta.³⁴ Pragmatická funkce překladatele spočívá v tom, že přizpůsobuje text adresátovi s odlišným zázemím, musí tedy sledovat rozdíly v mimojazykové skutečnosti, rozdíly ve znalosti této skutečnosti, situaci, ve které dochází ke komunikaci. Prakticky to znamená, že překladatel musí řešit problematiku spojenou se slovy označujícími předměty nebo jevy těsně spjatými s historií, kulturou, ekonomikou a způsobem života, které nemají ekvivalenty v cílovém jazyce. Míra změny objemu informace závisí na funkci příslušné jednotky v textu a na tom, v rámci jakého funkčního stylu se informace předává. Odborný styl snese mnohem větší míru výkladovosti než styl umělecký, kde by stejná nebo i mnohem menší dávka přidané informace působila negativně.

Tím se dostáváme k druhé etapě procesu, jímž vzniká překlad – ke vnímání díla. Překladatel je v první řadě čtenář. Rozdíl mezi prostým čtenářem a překladatelem je v tom, že překladatel toto vnímání díla vyjádří jazykem. Překladatelský proces nekončí tím, že byl vytvořen text překladu. I překlad funguje ve společnosti teprve tehdy, když se čte. Čtenář přistoupí k textu překladu a vytváří se třetí koncepce díla (poprvé to bylo autorovo pojetí skutečnosti, podruhé překladatelovo pojetí originálu a potřetí je to čtenářovo pojetí překladu). To znamená, že překladatel musí počítat se čtenářem, pro kterého překládá. Ústředním bodem překladatelské problematiky je poměr tří celků: objektivního obsahu díla a jeho dvojí konkretizace čtenářem originálu a čtenářem překladu.

³⁴ Knittlová, D.: K pragmatickému aspektu překladu. In: Slavica Pragensia XXIV, 1981, s.60

Když jsme popsali proces, kterým vzniká překlad, je možno se pokusit formulovat některé požadavky na práci překladatele. Můžeme je shrnout do tří bodů: pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylizování předlohy.³⁵ Jazyková problematika překladu se dotýká hlavně těchto otázek: poměr dvou jazykových systémů, stopy jazyka originálu ve stylizaci překladu, napětí ve stylu překladu, které vzniká tím, že myšlenka se převádí do jazyka, v němž nebyla vytvořena. Jazykové prostředky dvou jazyků nejsou „ekvivalentní“ a proto nelze je převádět mechanicky. Západoevropské jazyky mají bohatě rozrůzněnou kategorii času, překladatel chybějící časové kategorie kompenzuje užitím vidových předpon nebo časových příslovcí. Pak překladatel musí užít bohatství češtiny tam, kde má něco navíc ve srovnání s jinými jazyky.

3.4. Význam konfrontační lingvistiky

Význam konfrontační lingvistiky a konfrontační stylistiky pro řešení překladatelské problematiky je nesporný. V počátcích byl konfrontační přístup zkoumání jazyka soustředěn na jevy v rovině systému a teprve později se předmětem konfrontace staly i jevy z roviny fungování jazyka.

Už sám překlad jako činnost je neustálé porovnávání, konfrontování jazyka výchozího a jazyka cílového. Takové poznání vzájemných vztahů mezi jazyky, získané vědeckými metodami zkoumání s náležitou, obecně platnou generalizací, má poskytovat právě konfrontační lingvistika.

Konfrontační lingvistika studuje shody a rozdíly mezi jazyky v aktuálním vyjadřování. Spolehlivější je konfrontace textu originálního a jeho překladem – porovnáváme texty obsahem ekvivalentní a přitom písemně fixované, takže je můžeme podrobit i různým formám konfrontačního rozboru. „Konfrontačním studiem se zjišťuje rozsah shod mezi jazyky v užití výrazových prostředků i rozsah rozdílů mezi užitými výrazovými prostředky originálu a ekvivalentními

³⁵ Levý, J.: Umění překladu. Praha 1963, s. 25

prostředky užitými v překladu i jejich odchylná forma, popř. i odchylná kvalita. To jsou tzv. posuny od formy originálu k formě překladu.“³⁶

Posuny lze třídit: posuny nutné (v cílovém jazyce není výrazový prostředek užitý v jazyce výchozím, překladatel musí volit náhradu), posuny žádoucí (doslovný překlad prostředku sice je možný, ale je neobvyklý, zní tvrdě), posuny možné (posun nebyl vynucen, ale neznamená zhoršení překladu), posuny chybné (forma posunu je chybná, není jazykově správná anebo stylisticky vhodná), posuny konstrukční (posuny v důsledku jiných posunů, např. pro vyrovnání větné vazby, pro nutnou úpravu větné stavby).

Při posuzování hodnoty překladu se přihlíží ke všem jmenovaným druhům posunů. Konfrontační lingvistika se zabývá hlavně posuny nutnými a žádoucími, protože lze je nejvíce užít k potřebné generalizaci. Posun konstrukční doplňují obraz posunů nutných a žádoucích. Posuny nutné vyplývají především z rozdílů stavby jednotlivých jazyků, posuny žádoucí jsou spíše povahy stylistické.

Uspadněním pro konfrontační stylistiku je také to, že tzv. funkční styl (styl umělecký, odborný, publicistický a styl administrativní) mají v různých jazycích zhruba obdobné vývojové tendence a podobnou stylovou charakteristiku. Gramatická stavba jazyka je poměrně pevná a stabilní ve vztahu k cizím vlivům, zato stylistické jevy snadno překračují hranice jazyka.

Základem a východiskem porovnávacích studií jsou jevy kategoriální (např. kategorie slovesného vidu, kategorie určenosti, kategorie slovesných časů, kategorie slovesného rodu atd.). Jevy kategoriálními zde nazýváme ty jevy, které zasahují do systému jazyka, a mají platnost obecnou. Posuny způsobené rozdíly kategoriálními patří mezi posuny nutné.

Kategoriální jev může být v jednom jazyce, ale nemusí být v jazyce druhém. Jsou kategorie morfologické (u substantiv, adjektiv, sloves), syntaktické (kategorie shody, řízenosti i pořádku větných členů) a také slovtvorné (tam, kde odvozování je zcela pravidelné).

³⁶ Bečka, J.: Konfrontační lingvistika jako podklad k řešení překladatelských problémů. In: Slavica Pragensia XXIII, 1980, s. 99

Nejpočetnější jsou kategoriální jevy u sloves. Ve článku Sloveso v překladu J. V. Bečka srovnává rozdíly mezi jazyky slovanskými (s kategorií vidu), jazyky románskými (bez kategorie vidu, ale s pojetím relativností slovesných časů) a jazyky germánskými (bez vyhraněného pojetí relativností, ale s náznaky obdoby slovanské vidovosti). Z uvedeného rozboru vyplývá, že v „češtině je každý děj slovesem vyjádřený postaven jako sám o sobě, izolovaně a jeho časový vztah k ostatním dějům kontextu poznáváme podle celkového smyslu věty nebo podle vidu slovesa. Kde by to nestačilo, pomáháme si časovými příslovcí popř. obraty na úrovni časových příslovcí.“

Stylistická norma je kategorie historická, projevuje se v ní tradice kulturního vývoje národa i s jeho hospodářskými a politickými podmínkami. Stylistická norma je mnohem proměnlivější než norma gramatická.

Naproti tomu jsou oblasti jazykového vyjadřování, které jsou pro porovnávací studia poměrně těžko postižitelné. Je to především generalizace shod a rozdílů překladových ekvivalentů ve výběru slov a slovních spojení ze slovní zásoby jazyka. Slova v různých jazycích se jen zřídka plně kryjí ve svých významech. Nejtěžším problémem pro porovnávací studium je expresivita výrazu. Má množství forem, odstínů, přechodů uvnitř jednoho jazyka.

Posuny u slovesných výrazů jsou až dvojnásobně četnější než posuny u výrazů substantivních. Sloveso ve větě se jeví jako prvek proměnlivější než podstatné jméno.

4. Materiál a jeho analýza

V této kapitole se zabýváme otázkou, jak se imperfektum překládá do češtiny. Na základě obecné charakteristiky imperfekta v bulharštině a teorie ekvivalence, která se týká všech jazyků, uděláme rozbor konkrétních příkladů, které byly nalezeny v digitalizovaných knihách v Českém národním korpusu. Název programu, který umožňuje zároveň pracovat s textem v bulharštině a jeho překladem v češtině, je ParaConc. Když byl udělán následující rozbor, technická podoba programu ještě nebyla ukončena, což ovlivnilo náročnost práce s texty. Přesto však byla tato možnost analýzy materiálu nesmírně užitečná.

Při analýze byly příklady rozděleny do několika skupin. V programu je jedenáct bulharsky psaných knih, jeden román, který byl původně vytvořen v češtině a dvě knihy původu anglického a jeden původu francouzského. Mezi tyto knihy nepatří poezie, literárním druhem analyzovaných knih je próza. Na prvním místě jsou příklady seřazeny podle toho, zda je text napsán původně v bulharštině a následně přeložen do češtiny. Další skupinou jsou texty neslovanského původu, které jsou poté přeloženy do bulharštiny a do češtiny. Třetí skupina příkladů pochází z českého originálu přeloženého do bulharštiny. Cílem tohoto rozdělení je odhalit rozdíly mezi způsoby nahrazování imperfekta z výchozí bulharštiny, češtiny a některého z neslovanských jazyků.

Další seskupování je utvořeno podle bulharského slovesa a jeho osobních koncovek v jednotném a množném čísle. Důvodem pro toto seskupení je to, že vycházíme z imperfekta v bulharštině a potom jeho ekvivalence v češtině. Na začátku je dobré si připomenout jednotlivé koncovky pro imperfektum v bulharštině: pro první osobu jednotného čísla je to $-x$ ($-ch$), pro druhou a třetí osobu jednotného čísla je to stejná koncovka: $-ue$ ($-še$), pro první osobu množného čísla je to $-xme$ ($-chme$), pro druhou osobu množného čísla je to $-xte$ ($-chte$), pro třetí osobu množného čísla je to $-xa$ ($-cha$). Při rozboru se nerozlišuje mluvnická kategorie slovesného způsobu.

Níže uvedené příklady jsou nadále rozděleny podle toho, jakým formálním způsobem je vyjádřeno imperfektum v češtině. Při rozboru se postupně vytříbily některé tendence. Věnujeme však velikou pozornost případům, které se vymykají tendencím, abychom dosáhli celkového obrazu dané problematiky.

Uvnitř této skupiny rozlišujeme konkrétní a obecné (časově neomezené, nekonkrétní) užití imperfekta v bulharštině. Doposud jsme rozdělovali příklady podle formálních jevů (jazyk originálu, koncovky slovesa, formální vyjádření imperfekta v češtině). Při té diferenciaci na konkrétní a nekonkrétní užití se zasahuje do významové stránky imperfekta.

Na základě teorie ekvivalence můžeme srovnávat imperfektum v bulharštině a jeho ekvivalent v češtině (prostředek, popř. soubor prostředků pro dosažení ekvivalence). V této práci je základem porovnání jev kategoriální – kategorie slovesného času imperfekta. V češtině tato mluvnická kategorie neexistuje, proto dochází k nutným posunům. V tomto případě je velice důležitá sémantická stránka, která napomáhá při výběru adekvátního ekvivalentu pro imperfektum v češtině. Jinými slovy, není možno uskutečnit doslovný překlad, hlavním cílem je zachovat komunikační hodnotu textu.

Bylo analyzováno celkem 1688 příkladů ve všech typech textů. První skupinou jsou bulharské knihy a výběr sloves, která mají v imperfektu koncovku pro první osobu jednotného čísla –x (–ch). Budeme seskupovat příklady podle konkrétního a obecného užití imperfekta, pokud nám dovoluje dostupný materiál. Jak již bylo zmíněno, neexistují formální znaky rozlišení těchto dvou užití, rozhodující je kontext. Obecně se dá říci, že konkrétní užití v bulharštině představuje děj jako konkrétní, týkající se konkrétního okamžiku. Obecné použití imperfekta v bulharštině přesahuje hranice konkrétního okamžiku děje.

4.1. Příklady z bulharsky psaných textů

V následujících příkladech z první skupiny v bulharštině se imperfektum překládá do češtiny pomocí nedokonavého vidu slovesa, nebo je ekvivalent imperfekta nedokonavým videm slovesa v češtině. Označuje děj, který probíhá a není ohraničený. Nedokonavá slovesa se nazývají v češtině imperfektiva. Nedokonavý vid slovesa vystihuje základní charakteristiku imperfekta v bulharštině - průběhový aspekt děje. Tam, kde bude možno, uvedeme konkrétní nebo obecné použití imperfekta.

Slovesa v první osobě jednotného čísla, koncovka v bulharštině –x (-ch) a **nedokonavý vid** slovesa v češtině:

Snažil jsem se, abych zíral jen do své sklenky, abych nic nenamítal a neusmíval se, abych neprojevoval sebemenší zájem o nic a o nikoho.

Стараех се да гледам само в чашата си, да не поемам реплики, да не се усмихвам, да не проявявам излишен интерес към нищо и никого.

Děj v imperfektu je konkrétní. Mluvčí popisuje danou situaci a vypovídá o svých myšlenkách.

Byla to koneckonců moje vina, vždyť ani ostrý kinžál osamění není tak hrůzný, jako podnapilá, užvaněná a otravná společnost.

В края на краищата сам си бях виновен, дори острият кинжал на самотата не е така страшен, като една леко пийнала, бърлива и досадна компания.

Užití imperfekta je obecné. Mluvčí uvádí nějaký posudek.

Chtěla jsem vás poprosit, abyste mě odvezl domů... Protože je už pozdě a tramvaje nejezdí.

Исках да ви помоля да ме заведете до в къщи... ..

Tady imperfektum slouží k zdvořilému vyjádření přání.

Díval jsem se na její křehkou chatrně oblečenou postavu....

Гледах я такава неустойчива, недооблечена...

Děj je vázán na konkrétní okamžik. Slovesným tvarem vyjadřujeme neopakovatelnost děje, spíše průběhovou.

<p>Jen jedno <i>mi bylo</i> v tom okamžiku <i>jasné</i>, že je prosta chytráctví i postranních záměrů.</p> <p>Само едно нещо много ясно <i>съзнавах</i> в тоя момент - въпреки всичко в нея нямаше...</p> <p><i>V tom případě děj je konkrétní, což potvrzuje i příslovečné určení času „v tom okamžiku“.</i></p>
<p>Schoulila se v koutku, že <i>jsem</i> ji <i>neviděl</i> dokonce ani ve zpětném zrcátku.</p> <p>Така се беше сгушила в ъгъла, че <i>не я виждах</i> дори в огледалото за обратно виждане.</p> <p><i>Imperfektum je ve vedlejší větě a doplňuje výprávění ve větě hlavní (jak přesně se schoulila).</i></p>
<p>Přesto přese všechno <i>jsem</i> se však <i>cítil</i> docela normálně.</p> <p>Както и да е, <i>чувствувах</i> се съвсем нормално.</p> <p><i>Mluvčí používá imperfektum, aby popsal svoje city.</i></p>
<p><i>Bydlel jsem</i> až nahoře, nade mnou se válely už jen mraky obloha a dobře vykrmeny, líné múzy.</p> <p><i>Живеех</i> на последния от тях, над мене имаше само облаци, небе и добре охранени мързеливички музи.</p> <p><i>V tomto souvětí jsou slovesa v imperfektu, která představují děje probíhající souběžně. I když při popisu následují jeden za druhým, tyto děje jsou časově paralelní.</i></p>
<p>Rozchodu <i>jsem</i> nijak zvlášť <i>nelítoval</i>, třebaže <i>jsem</i> ji <i>miloval</i>.</p> <p><i>Не съжалявах</i> особено, макар че я <i>обичах</i>.</p> <p><i>Mluvčí popisuje svoje city.</i></p>
<p>Jenže já v tom bohémském nepořádku, v němž jsme žili, sotva <i>vegetoval</i>.</p> <p>И аз едва <i>съществувах</i> в артистичния безпорядък, в който живеехме.</p> <p><i>Děj se vztahuje k vnitřním pocitům hrdiny.</i></p>
<p>Dokud <i>jsem psal</i>, <i>pocítoval</i> <i>jsem</i> v nitru jakýsi jásoť, a to nebylo málo.</p> <p>Но докато още <i>работех</i>, <i>усещах</i> в себе си слабички гласове на вътрешно ликуване. А това не беше малко.</p>

<i>Děje jsou paralelní.</i>
<p>Vždycky jsem si v noci přehrával to, co jsem přes den napsal. Винаги просвирвах нощем това, което бях написал през деня ... <i>Toto užití imperfekta je obecné. K tomu vede také příslovečné určení času „vždycky“.</i></p>
<p>A zatímco jsem teď hrál, znovu jsem pocítil onen vnitřní jásot. И сега, докато свирех, отново усетих тия леки изблици на вътрешно ... <i>Imperfektum konkretizuje okamžik, rozvíjí děj v hlavní větě.</i></p>
<p>Ale to jsem věděl jen já a nikdo jiný na světě. Но това знаех само аз и никой друг човек на света. <i>Imperfektum se nevztahuje ke konkrétnímu okamžiku.</i></p>
<p>Hledal jsem, zda mi nenechala nějaký vzkaz, ale nic jsem nenalezl. Поогледах се дали не е оставила някаква бележка. <i>Imperfektum má konkrétní užití.</i></p>
<p>Málem jsem položil sluchátko, protože mi každé vysvětlení, jež jsem mohl dát, připadalo lživé a hloupé. Едва не затворих слушалката. Всяко обяснение, което можех да дам да дам, ми се видя фалшиво и глупаво. <i>Imperfektum představuje jednu z možností.</i></p>
<p>I já jsem si stále ještě vybavoval krásné stromy, měkké stíny v alejích... Все още си спомнях хубавите дървета, меките сенки по алеите..... <i>Príslovečné určení stále ještě vyjadřuje neukončenost děje.</i></p>
<p>I teď, dokud jsem ještě seděl v autě, jsem pocítoval neklid. И сега, докато пътувах с колата си, се чувствавах малко неспокоен. <i>Děje v imperfektu jsou souběžné.</i></p>
<p>Zatímco jsem se stísněným pocitem bloudil chodbami, točil se mi před očima jak na kolotoči dav lidí, všední a spěchající dav. Докато се мотаех притеснен по етажите, пред очите ми като в карусел се въртеше човешката тълпа, делнична и забързана. <i>Imperfektum ve vedlejší větě doplňuje vyprávění v hlavní větě.</i></p>

<p>Co jsem tu vlastně <i>pohledával</i>, vlastní trápení? Какво всъщност <i>търсех</i> тук - белята си? <i>Imperfektum je použito v rétorické otázce.</i></p>
<p>No ano, já <i>jsem</i> v tu dobu <i>chodíval</i> samozřejmě na oběd. Да, по това време <i>отивах</i> да обядвам, естествено. <i>Imperfektum popisuje každodenní situaci, která se opakuje.</i></p>

V následujících příkladech se imperfektum v bulharštině překládá do češtiny **dokonavým videm**:

<p>Čas od času <i>jsem</i> jen diskrétně <i>mrkl</i> na hodinky; Само от време на време <i>поглеждах</i> съвсем дискретно часовника си. <i>Neukončenost děje se vyjadřuje za pomoci příslovečného určení času.</i></p>
<p><i>Nepostřehl jsem</i> v jejích slovech pražádný stud nebo rozpaky... Не <i>усещах</i> никакъв срам в нейните думи, никакво стеснение ... <i>Imperfektum nepřesahuje okamžik promluvy. V bulharštině se klade důraz na výsledek, a ne na průběh děje.</i></p>
<p>Své madridské noci <i>jsem strávil</i> jako všichni ostatní turisté po různých podnicích. Мадридските си ноци <i>прекарвах</i> като всички други туристи по разните заведения. <i>V tomto vyprávění se děj vztahuje ke konkrétnímu momentu „madridské noci“.</i></p>
<p>Až mnohem později, když jsme spolu začali chodit po restauracích, <i>jsem</i> si v pohledech svých přátel a známých, kteří ji poprvé spatřili, <i>povšiml</i>, jako by je něco zarazilo. Много по-късно когато започнахме да ходим заедно по ресторанти, винаги <i>забелязвах</i> някакво вътрешно сепване, учудване дори, в погледите на приятели и познати, които за пръв път я виждаха. <i>Tady jde o nekonkrétní použití imperfekta.</i></p>
<p>Jen zřídka <i>jsem</i> na jejích rtech <i>zuhlédl</i> mdlý úsměv. Много, много рядко на устните ѝ <i>виждах</i> бледичка усмивка.. <i>V češtině se předává opakovatelnost příslovečným určením „zřídka“.</i></p>

<p>Dvakrát či třikrát do měsíce <i>jsem zašel</i> do svého starého bytu.... <i>Минавах</i> два-три пъти месечно през старата си квартира... <i>V tom příkladu se představuje opakovatelnost děje příslovečným určením kvantity „dvakrát či třikrát“.</i></p>
<p>Stejně mi to neřekla, a tak <i>jsem</i> vztekle <i>zamířil</i> k východu. Тъй и не разбрах къде е, сърдито <i>крачех</i> към изхода. <i>Imperfektum popisuje situaci v konkrétním okamžiku.</i></p>
<p><i>Usoudil jsem</i>, že přece jen něco převzala od svých pacientů. <i>Мислех</i>, че е взела все пак нещичко от своите пациенти. <i>Imperfektem je vyjádřena domněnka.</i></p>

Další skupina příkladů představuje imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině. V bulharštině se přítomný čas a imperfektum shodují v jejich schopnosti vyjadřovat příznak neukončenosti děje v okamžiku promluvy. Kvůli velké podobnosti v sémantice se imperfektum v bulharské lingvistice nazývá ještě „prézens v minulosti“. Rozdílem je orientace děje v přítomném čase a imperfektu, následně k přítomnosti nebo minulosti.

<p><i>Nejsem</i> přece žádný estrádní umělec, aby na mě kulily oči.... <i>Не бях</i> естраден композитор, за да ме гледат с опулени очи... <i>V češtině a bulharštině se používá stejné sloveso v jeho primárním významu.</i></p>
<p>Mé malé chladné a snad poněkud odcizené srdce přece jen <i>nesnese</i> ženské slzy. Nikdy je <i>nesneslo</i>. С моето малко хладно и може би отчуждено сърце все пак <i>не можех да понасям</i> женски сълзи, те винаги ме разстройваха. <i>Tady se setkáváme s nekonkrétním použitím imperfekta, děj je neustále časově platný.</i></p>
<p>Napadlo mě, že to děvče <i>není</i> takové, za jaké jsem je zprvu měl. Изглежда, момичето <i>не беше</i> това, което отначало помислих. <i>Nekonkrétní užití imperfekta se týká charakteristiky člověka.</i></p>

V následujících příkladech imperfektum v bulharštině odpovídá na **současný přechodník** v češtině, který vyjadřuje děj současný s dějem přísudku v hlavní větě.

To sotva, pomyslel jsem si vztekle, <i>usedaje</i> na čestné místo vedle něho. Едва ли - помислих с досада аз, докато <i>сядах</i> на почетното място до него. ...
zatím jsem jen seděl vzteky bez sebe, <i>nemaje</i> ani potuchy, jaké mě čeká překvapení. както бях изпълнен с досада, <i>нямах</i> никакво уещане, че ме очакват някакви
Tak jsem uvažoval, <i>leže</i> v prabídné náladě na gauči. Така си мислех, докато <i>лежах</i> с вкиснато настроение на диванчето. ...

V následujícím příkladu **příslovečné určení času** v češtině nahrazuje imperfektum v bulharštině:

<i>Po malé odmlce</i> jsem se zeptal: <i>Помълчах</i> малко, после запитах:
--

V první skupině pro první osobu jednotného čísla bylo analyzováno celkem 135 příkladů, z toho 106 představuje imperfektum v češtině pomocí nedokonavého vidu, 29 – pomocí dokonavého vidu, 5 – přítomného času, 3 – přechodníků, a jen 1 příklad pro příslovečné určení času.

Předmětem dalšího rozboru jsou slovesa v bulharštině s koncovkou pro druhou a třetí osobu na *-ше* (-še). V první podskupině této skupiny je ekvivalentem imperfekta **nedokonavý vid slovesa** v češtině:

Nabyl jsem už zase klidu, a podnik mě nijak <i>nelákal</i> . Бях се успокоил съвсем, заведението с нищо <i>не ме привличаше</i> . <i>Imperfektum se týká konkrétního okamžiku.</i>
--

<p>Tenhle člověk sice s vybraným vkusem <i>oblékal</i> jiné, sám sebe však <i>obléci neuměl</i>.</p> <p>Тоя човек, който с такъв вкус <i>обличаше</i> другите, наистина <i>не знаеше</i> как да облече себе си.</p> <p><i>Děj v imperfektu přesahuje hranice konkrétní chvíle, týká se vlastností daného člověka.</i></p>
<p>Venku se ochladilo, nízko nad městem se ve větru <i>převalovaly</i> žlutavé kupovité mraky.</p> <p>Навън бе станало доста хладно, вятърът <i>мъкнеше</i> ниско над града жълти разпокъсани облаци.</p> <p><i>Imperfektum je použito v konkrétním popisu přírody.</i></p>
<p><i>Plakala</i>, když jsem ji dostihl, docela tiše a beze slov, jen slzy se jí proudem řinuly po tvářích. Úplně mě to vyvedlo z míry.</p> <p>Като я настигнах, тя <i>плачеше</i>, безмълвно наистина, но сълзите обилно течаха по лицето ѝ.</p> <p><i>V tom konkrétním momentu začal děj v imperfektu před tím než on „ji dostihl“.</i></p>
<p>Když jsem se otočil, <i>stála</i> ke mně zády a <i>hleděla</i> k obloze, jako by se <i>chystala</i> vzlétnout.</p> <p>Като се обърнах, тя <i>стоеше</i> с гръб към мен и <i>гледаше</i> към небето тъй сякаш се <i>готвеше</i> да полети към него.</p> <p><i>V tom konkrétním popisu situace děje v imperfektu jsou paralelní.</i></p>
<p><i>Byl to zvláštní pocit, měl jsem dojem</i>, že ji vítr každou chvíli odfoukne...</p> <p>Това усещане <i>беше</i> много силно, <i>струваше ми се</i>, че вятърът всеки миг ще я отвее ...</p> <p><i>Imperfektum vyjadřuje pocity.</i></p>
<p><i>A nebylo by divu, schylovalo se ke třetí.</i></p> <p><i>Не беше</i> никак чудно, <i>наближаваше</i> три часът.</p> <p><i>Imperfektum popisuje konkrétní okamžik.</i></p>

<p><i>Říkala, že se barevně úžasně hodí ke stěnám.</i> <i>Казваше, че отива много хубаво на цвета на стените.</i> <i>Děj v imperfektu je opakující se.</i></p>
<p>Snad už pak <i>litovala</i>, ale <i>nepatřila</i> k lidem, kteří se vracejí z poloviny cesty. Може би вече съжаляваше, но <i>не беше</i> от хората, които се връщат на половината път. <i>Imperfektum popisuje city.</i></p>
<p>Dorotea <i>stála</i> přede mnou a <i>čekala</i>. Доротейа <i>стоеше</i> пред мен и <i>чакаше</i>. <i>Konkrétní imperfektum představuje situaci.</i></p>
<p><i>Uvažovala</i> docela rozumně a její tvář v té chvíli <i>vypadala</i> klidně a vyrovnaně. <i>Разсъждаваше</i> съвсем разумно, лицето ѝ в тоя момент <i>изглеждаше</i> спокойно и чисто. <i>Imperfektum se používá při charakteristice člověka.</i></p>
<p>Dnes večer totiž <i>nemusela</i> za vyspání <i>platit</i>. Тая вечер тя <i>не беше длъжна да плати</i> за спането си. <i>Konkrétní imperfektum je podtrženo příslovečným určením času „dnes večer“.</i></p>
<p><i>Stmívalo se</i>, obloha <i>temněla</i>, pro časná světla v oknech <i>Свечеряваше се</i>, небето <i>тъмнееше</i>, ранните светлини на прозорците.... <i>Konkrétní imperfektum se vztahuje k popisu přírody.</i></p>
<p>Trochu <i>šilhala</i>, ale o to <i>byla</i> sympatičtější. <i>Беше</i> малко <i>кривогледа</i> Това я <i>правеше</i> по симпатична. <i>Imperfektum představuje vlastnosti člověka.</i></p>
<p>Za stolem <i>seděla</i> nemladá žena v bílém lékařském plášti. Край бюрото <i>седеше</i> немлада жена в бяла болнична манта. <i>Imperfektum představuje průběh děje.</i></p>

<p>Vstávala brzy ráno, <i>pohybovala</i> se neslyšně jako stín po ohromném prázdném obývacím pokoji....</p> <p><i>Ставаше</i> сутрин рано, <i>движеше се</i> безшумно, като сянка, в огромния празен хол.....</p> <p><i>Obecné imperfektum se používá k popisu každodenních činnosti.</i></p>
<p>Dorotea <i>odcházela</i> do práce kolem sedmé a <i>navracela se</i> pravidelně ve čtyři.</p> <p>Доротея <i>отиваше</i> на работа към седем часа, <i>върщаше се</i> неизменно в четири.</p> <p><i>Nekonkrétní imperfektum popisuje každodenní činnosti.</i></p>
<p>Z práce <i>chodila</i> tak jako vždycky rovnou domů a hned se <i>chopila</i> nějakých not, které jí přišly do ruky.</p> <p>Както винаги, <i>се прибираше</i> от работа направо в къщи и веднага <i>грабваше</i> нотите, все едно какви.</p> <p><i>Nekonkrétní imperfektum popisuje každodenní činnosti.</i></p>
<p>Nikdy se <i>neusmíval</i>, <i>mluvil</i> tiše a vždycky měl vlhkej nos, jako Baron.</p> <p>Никога <i>не се усмихваше</i>, <i>говореше</i> тихо, носът му <i>беше</i> винаги влажен – като на Барон.</p> <p><i>Tady se setkáváme s obecným užitím imperfekta.</i></p>
<p>Anebo <i>dělalo</i> divy moje pěkné auto.</p> <p>А може би хубавата ми кола им <i>внушаваше</i> такива мисли.</p> <p><i>Imperfektum vyjadřuje domněnku.</i></p>
<p>Máma byla statná ženská, <i>zdvihla by</i> i koně.</p> <p>Мама <i>беше</i> много яка жена, <i>можеше да повдигне</i> сама цял кон.</p> <p><i>Obecné imperfektum popisuje vlastnosti člověka.</i></p>

Dalším ekvivalentem imperfektu je **dokonavý vid** v češtině:

<p>Restaurace se mi toho večera zdála poměrně prázdná, alespoň v těch místech, kam <i>jsem dohlédl</i>.</p> <p>Ресторантът ми се стори доста празен, поне додето <i>стигаше</i> погледът ми.</p> <p><i>Imperfektum rozšiřuje popis místnosti a tak konkretizuje, doplňuje děj.</i></p>
--

<p>Ale i zlost mě <i>popadla</i> - co leze bez dovolení do mého auta? Но за ядосване си <i>беше</i> - как тъй ще се пъха без разрешение... <i>Imperfektum vyjadřuje emoce.</i></p>
<p><i>Přistoupila</i> ke mně poněkud zvláštním způsobem... <i>Пристъпваше</i> пред мен с малко странна походка... <i>Imperfektum nepřesahuje daný okamžik promluvy.</i></p>
<p><i>Zaslechl jsem</i> ji jasně, ale poněkud zdálky. Гласът ѝ <i>звучеше</i> доста ясно и все пак като че ли не идва отблизо. <i>V imperfektu se klade důraz na výsledek děje.</i></p>
<p>Mezi nimi se proplétali ustaraní lékaři, nikdo se však na nikoho <i>nepodíval</i>, nikdo nikoho <i>nepozdravil</i>. ... вървяха загрижено между тях, никой никого <i>не поглеждаше</i> и <i>не поздравяваше</i>. <i>Imperfektum popisuje situaci.</i></p>

Dalším seskupení je podle toho, že ekvivalentem imperfekta je **přítomný čas** v češtině. Konkrétní užití je:

<p>Jinej peugeot tu <i>není</i>... - <i>Нямаше</i> друго пежо...</p>
<p>Ale <i>nehraje</i> tu nějakou komedii, aniž si to třeba sama pořádně uvědomuje? И <i>не разиграваше</i> ли сега, без само да разбира, някаква много тъпа и далечна игра?</p>
<p>Zřejmě <i>jde</i> o nějaký lehký případ, jaké se najdou všude, dokonce i v našem svazu. Навярно <i>се касаеше</i> за някой свършено лек случай...</p>

Nekonkrétní užití imperfekta:

<p>Napadlo mě, že to děvče <i>není</i> takové, za jaké jsem je zprvu měl. Изглежда, момичето <i>не беше</i> това, което отначало помислих. <i>Týká se vlastnosti člověka.</i></p>

<p>Jen jedno mi bylo v tom okamžiku jasné, že je prosta chytráctví i postranních záměrů.</p> <p>Само едно нещо много ясно съзнавах в тоя момент - въпреки всичко в нея <i>нямаше</i> ни хитрина, ни преднамереност.</p> <p><i>Týká se vlastnosti člověka.</i></p>
<p>Pokud se příroda skutečně <i>dokáže bránit</i>, jak tvrdila doktorka Jurukovová....</p> <p>Ако природата наистина <i>умееше да се защитава</i>, както твърдеше доктор Юрукова</p> <p><i>Mluví se domnívá.</i></p>

V textech nebyly nalezeny příklady pro druhou osobu jednotného čísla. Bylo analyzováno celkem 456 příkladů. Z toho 396 obsahují nedokonavý vid slovesa v češtině, 42 - dokonavý vid, 18 - přítomný čas.

Dalším předmětem rozboru jsou slovesa první osoby množného čísla na –*хме* (-chme). Na prvním místě uvádíme ekvivalent **nedokonavý vid**:

<p>U rozvodového řízení <i>jsme si</i> potom <i>lámali</i> hlavu, co uvést za důvody.</p> <p>Просто се <i>чудехме</i> какво да измислим на бракоразводния процес.</p> <p><i>Imperfektum nepřesahuje hranice konkrétního okamžiku.</i></p>
<p>Právě když <i>jsme váhali</i>, zda zůstat, nebo jít dál, ozval se zvučný ženský hlas:</p> <p>Тъкмо се <i>колебахме</i> да останем ли, или да се върнем назад..</p> <p><i>Jde o konkrétní imperfektum.</i></p>
<p><i>Zabývali jsme se</i> tím téměř dvě hodiny, a já jsem ani nepozoroval, jak uběhl čas.</p> <p><i>Занимавахме се</i> тъй близо два часа, не усетих как е минало времето.</p> <p><i>Přísluvečné určení času a nedokonavý vid označují děj, který trvá.</i></p>
<p>Мы <i>jsme mívali</i> psa, Barona, a tomu <i>jsme</i> vždycky <i>říkali</i>: „Posluž pánovi, Barone!“</p> <p><i>Имахме</i> куче, Барон. <i>Казвахме</i> му: „Хайде, Барон, служи!“</p> <p><i>V češtině se používá iterativum „mívat“, který zesiluje opakovatelnost.</i></p>

<p>Každý den <i>jsme vycházeli</i> na terasu, obvykle v podvečer, a <i>bývali jsme</i> tam, dokud nevyšly hvězdy.</p> <p>Всеки ден се <i>качвахме</i> на терасата, обикновено привечер, стоиме там, докато заблестят звездите.</p> <p><i>Jde o obecné použití imperfekta, kterým se popisují zvyky.</i></p>
<p>Obvykle <i>jsme nespěchali</i> do bytu, ale <i>vyjížděli jsme</i> až na terasu.</p> <p>Обикновено не бързахме да се приберем в апартамента, <i>качвахме</i> се на терасата..</p> <p><i>Jde o obecné použití imperfekta, kterým se popisují zvyky.</i></p>
<p>Většinou <i>jsme nemluvili</i>, jen <i>jsme</i> tak vedle sebe <i>vychutnávali</i> vlastní existenci s vnitřním pocitem klidu</p> <p>Обикновено <i>не говорехме</i>, просто <i>съществувахме</i> с онова вътрешно усещане за мир и покой ...</p> <p><i>Jde o obecné použití imperfekta, kterým se popisují zvyky.</i></p>
<p>Opravdu <i>jsme klesali</i> a stále víc a více se <i>blížili</i> k městu, jehož světla byla čím dál jasnější a zřetelnější.</p> <p>Наистина <i>слизахме</i> и все повече и повече <i>приближавахме</i> към града....</p> <p><i>Setkáváme se s imperfektem při popisu děje, což přidává dynamiku popisu.</i></p>
<p>“<i>Letěli jsme!</i>“ odpověděl jsem.</p> <p><i>Ние летяхме!</i> - отвърнах аз. - ...</p> <p><i>Imperfektum vyjadřuje nadšení.</i></p>
<p>„<i>Když jsem byla malá, hrávali jsme si</i> na otroky.“</p> <p>Като бях малка, <i>играехме</i> на роби.</p> <p><i>Toto je konkrétní použití imperfekta. Jde o vzpomínání.</i></p>
<p>Němečtí důstojníci, s kterými se <i>stýkal</i>, o něm nic nevěděli.</p> <p>Никой от германските офицери, с които <i>дружихме</i>, не знаеше нещо за него.</p> <p><i>V hlavní a vedlejší větě je použito imperfektum, děje jsou souběžné.</i></p>

<p>Existovala napsaná odpověď a my <i>jsme</i> ji <i>uměli</i>.</p> <p>Имаше си написан отговор и ние го <i>знаехме</i>.</p> <p><i>V tomto souvětí probíhají děje paralelně.</i></p>
<p><i>Cestovali jsme</i> družně ve dvou - baj Gaňu a já.</p> <p><i>Пътувахме</i> другарски двоица - бай Ганьо и аз.</p> <p><i>Imperfektum je v konkrétním použití.</i></p>

V následujících případech je ekvivalentem imperfekta **dokonavý vid** slovesa v češtině:

<p><i>Setrvali jsme</i> na baletu až do konce a potom jsme se šli navečeřet do restaurace.</p> <p><i>Изгледахме</i> докрай балета, после отидохме да вечеряме...</p> <p><i>Klade se důraz na výsledek. Přísllovečné určení „až do konce“ ukazuje dobu trvání.</i></p>
<p><i>Vyjeli jsme si</i> jako na rybu.</p> <p><i>Отувахме</i> уж на риболов.</p> <p><i>Jde o konkrétní užití imperfekta.</i></p>
<p>Čas od času <i>jsme vypili</i> s generálem nějakou tu sklenku silně vychlazeného bílého vína.</p> <p>Понякога <i>изпивахме</i> с генерала по някоя и друга чаша силно охладено бяло вино.</p> <p><i>Přísllovečné určení „čas od času“ vyjadřuje v češtině opakovatelnost děje.</i></p>
<p><i>Zůstali jsme</i> ve vile až do soumraku.</p> <p><i>Стояхме</i> при тях на вилата, докато се мръкне.</p> <p><i>Přísllovečné určení „až do soumraku“ vyjadřuje průběh.</i></p>
<p>A kdybychom <i>dovedli</i> být v lásce rozumní jako ve všedním životě...</p> <p>И ако в обичта <i>можем</i> да бъдем разсъдливи, както във всекидневния живот ...</p> <p><i>Jde o nekonkrétní použití imperfekta při vyjádření přání.</i></p>

Následuje skupina příkladů, ve kterých je ekvivalentem imperfekta **přítomný čas** v češtině:

Spolu *vycházíme* jen velmi zřídka, a zpravidla jen tam, kam obvykle moji známí nechodí.
Ние много рядко *излизахме* заедно, и то по места, където обикновено моите познати не ходят.
Imperfektum popisuje opakující se situaci.

V následujícím příkladu se imperfektum v bulharštině překládá **předložkovým spojením**:

Ke všemu ještě *během našeho rozhovoru* nejméně deset lidí strčilo hlavu do dveří
На всичко отгоре през цялото време, *докато разговаряхме*, поне десетина глави се пъкнаха в процепа на вратата.

V této skupině pro slovesa v první osobě množného čísla bylo analyzováno celkem 185 příkladů: 165 s nedokonavým videm slovesa v češtině, 16 s dokonavým videm slovesa v češtině, 3 s přítomným časem, 1 s předložkovým spojením.

V druhé osobě množného čísla –хте (-chte) uvádíme následující příklady. Imperfektum v bulharštině se překládá **přítomným časem** do češtiny:

Ale vy přece stejně *jedete* domů, ne?“ ptala se udiveně.
Вие нали и без това си *тръгвахте*? - попита тя учудено.
Jde o konkrétní použití imperfekta.

Odkud je vašnost?“
Отде *бяхте*, ваша милост?
Tady je použito imperfektum, aby si mluvčí něco připomněl.

Proto sem tedy *jdete*?
Нима за това *идехте* тука?
Mluví se ptá, aby se ujistil.

Imperfektum v bulharštině se překládá **nedokonavým videm** do češtiny v těchto případech:

Proč jste se nezeptali, když *jste plánovali* tenhle výstup beze mne?“
Защо не ме попитайте, като *кроехте* маршрута без мене?
Děj v imperfektu je konkrétní.

Co *jste si myslel*?“
Но за какво *мислехте*?
Mluví se ptá, aby se ujistil.

„A *chodil jste sem* kvůli mně,“
И вие *идвахте* заради мен!
Vyjadřuje emoce a domněnku.

Nečekala jste to, že ne?
Не очаквахте, нали?
Mluví se domnívá.

O tomhle *jste dneska v noci přemýšlela*?“ neudržel člověk svou zvědavost.
Това ли *размисляхте* нощес? - не удържа любопитството си човекът.
Mluví se domnívá.

Co *jste hledal* u nás?
Какво *търсехте* при нас?
Mluví se chce ujistit.

Další skupinou jsou příklady s **dokonavým videm** slovesa v češtině:

Byla bych šťastná, kdyby se vaší důstojnosti *dostalo satisfakce* na můj úkor a kdybyste při tom netrpěl.“

Бих била щастлива, ако *удовлетворявахте* гордостта си на моя сметка и заедно с това не страдахте.

Klade se důraz na výsledek.

Jak *jste* jistě *uhodli*, Džem vybral Haydara a mne.

Както навярно *очаквахте*, Джем посочи Хайдар и мене.

Děj zasahuje do okamžiku promluvy.

Pro druhou osobu množného čísla bylo nalezeno celkem 37 příkladů, z toho 29 pro nedokonavý vid, 3 pro dokonavý vid, 5 pro přítomný čas.

V první velké skupině bulharských knih pro třetí osobu množného čísla na –ха (-cha) uvedeme následující příklady. Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

Byla to složitá schůze, *řešily se* důležité otázky, ale zase ne tak důležité, jak *háraly* vášně a ambice..

Събранието беше много тежко, решаваха се важни въпроси - не толкова, колкото *се разпалваха* страсти и амбиции.

Jde o konkrétní použití imperfekta.

Tam už ji dávno všichni *pokládali* málem za fenoména, za zázrak přírody.

Там от доста време всички я *смятаха* едва ли не за феномен, за някакво чудо на природата.

Jde o charakteristiku člověka.

Ruce se mi stále ještě *chvěly* a zuby mi zimomřivě *cvakaly*.

Ръцете ми все още *потрепераха*, сухо и зиморничаво *потракваха* зъбите ми.

Jde o konkrétní použití imperfekta.

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

Některým *se podařilo* dostat se až k vodě, pozoroval jsem je, jak se bláznivě vrhaly do hlubin.

Някои *успяваха* достигнат тъй до брега, виждах ги как се стрелваха като зашеметени в дълбините.

Klade se důraz na výsledek.

A čas od času mě pak *odvezli* k doktorce Jurukovový.

Само от време на време ме *прибираха* при доктор Юрукова, все едно в санаториума.

Příslovečné určení „čas od času“ vyjadřuje opakovatelnost děje.

Prostěradla se za chvíli zahřála a *začala* z nich *stoupat* pára.

След миг чаршафите се стоплиха и *излъхваха* пара.

Imperfektum nepřesahuje hranice konkrétního použití.

Imperfektum v bulharštině a **slovesné přídavné jméno** v češtině:

A v tomto přízračném tichu se neslyšně, jako pavouci pohybovali číšníci, mlčky a obratně *obsluhující* hosty.

В тази призрачна мрежа безшумно, като паяци, се плъзгаха келнерите, *сервираха* мълчаливо и сръчно на гостите.

Byl celý z růžové žuly a pod ním tekla vznešeně a pomalu široká kalná řeka, *obrostlá* vrbami, za nimiž se prostírala rýžová pole.

... широка но мътна река, а покрай нея *растяха* върби, зад които, се простираха оризища. ...

Imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině:

Každé zaujetí, každé přílišné vzrušení vážně *ohrožuje* její duševní klid.

Всяка прекомерна възбуда сериозно *заплашва* нейния душевен мир.

Imperfektum přesahuje konkrétní okamžik.

Sedm let už tam na něj *prší*, v zimě padá sníh.

Седем години го *валяха* какви ли не дъждове, сняг го затрупваше.

Jde o opakovatelnost děje.

Ze skalních útesů *vane* studená uzavřenost.

От зъберите *лъха* студена саможивост.

Imperfektivum se používá metaforicky.

Imperfektum v bulharštině a **předložkové spojení** v češtině:

Barva ale dost oprýskala *od dlouhejch dešťů*, a tak se to celý podobalo kouli z bláta.

Но боята се беше доста олющила, когато *заваляваха* дългите дъждове...

Pro třetí osobu množného čísla bylo nalezeno celkem 208 příkladů imperfekta v bulharštině. Z toho 177 pro nedokonavý vid, 17 pro dokonavý vid, 11 pro přítomný čas, 1 pro předložkové spojení a 2 pro slovesné přídavné jméno.

4.2. Příklady z původně neslovanských textů

Předmětem dalšího rozboru jsou příklady nalezené v původně neslovanských textech. Texty byly pak přeloženy do češtiny a bulharštiny. Nebyly objeveny rozdíly v užití imperfekta, ale spíše v četnosti jeho ekvivalentů v češtině.

První skupinou jsou slovesa s první osobou jednotného čísla na –x (-ch). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

"Fernande," vykřikla Mercedes, "*myslela jsem*, že jste hodný člověk, a mylila jsem se.

Фернан - извика Мерседес, - *мислех* ви за добър, но съм се лъгала!

Děj v imperfektu zasahuje do okamžiku promluvy.

<p>"Volal jsem na tebe, protože jsi utíkal jako blázen a protože <i>jsem měl strach</i>, abys neskočil rovnou do moře."</p> <p>Повиках те, защото тичаше като луд и се <i>страхувах</i> да не отидеш да се хвърлиш в морето....</p> <p><i>Imperfektum je ve vedlejší větě.</i></p>
<p>"Není, ale <i>slyšel jsem</i>, že je ctižádostivý, a to je něco podobného," namítal Danglars.</p> <p>Не е зъл - рече Данглар, - но <i>чувах</i>, че бил честолюбив, а това е едно и също.</p> <p><i>Jde o konkrétní užití imperfekta.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

<p>Poněvadž <i>jsem</i> roku 1807 <i>vymyslil</i> plán, který chtěl Napoleon uskutečnit roku 1811;</p> <p>Защото <i>мечтаех</i> в 1807 година за онова, което Наполеон ...</p> <p><i>Imperfektum vyjadřuje přání.</i></p>
<p>když se mi <i> podařilo</i> odstranit čtvřeční palec toho starého....</p> <p>ако <i>успеех</i> да изстържа един пръст от този стар хоросан ...</p> <p><i>Imperfektum vyjadřuje jednu z možností.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **infinitiv** v češtině:

<p>Slíbil jsem mu to, protože šlo o to, <i>splnit</i> poslední přání mého kapitána.</p> <p>Обещах му, защото така <i>изпълнявах</i> последната воля на моя капитан.</p> <p><i>Imperfektum nepřesahuje okamžik promluvy.</i></p>

Pro první osobu jednotného čísla bylo nalezeno 72 příkladů v bulharštině, z toho 65 pro nedokonavý vid slovesa v češtině, 4 pro dokonavý vid, 1 pro infinitiv.

V druhé osobě a ve třetí osobě slovesa v jednotném čísle máme stejnou koncovku na -ше (-še). Imperfektum v bulharštině a **slovesné přídavné jméno**:

<p>Dne 24. února 1815 ohlásila hlídka od Matky Boží Ochránitelky trojstěžník Faraón , <i>přijíždějící</i> ze Smirny, Terstu a Neapole. ...тримачтовия кораб " Фараон", който <i>идваше</i> от Смирна, Триест и Неапол.</p>
<p>Žhavé marseillské slunce, <i>vnikající</i> otevřenými dveřmi, zaplavovalo je proudem světla. Zprvu neviděli nic kolem sebe. Жаркото слънце на Марсилия, което <i>проникваше</i> през разтворената врата, ги заливаше със светлина...</p>
<p>"A kdyby se ti stalo něco zlého," pokračovala dívka s touž neúprosnou lhostejností, <i>dokazující</i> Fernandovi, že četla v nejtajnějších hlubinách jeho temných myšlenek... ... със същото неумолимо хладнокръвие, което <i>показваше</i> на Фернан, че младата мома беше прочела ...</p>
<p>Co to znamená?" zeptal se Danglarse, <i>předstírajícího</i> překvapení, Caderousse. ... и, като се обърна към Данглар, който <i>се преструваше</i> на изненадан. ...</p>
<p>Císař, král ostrova Elby, <i>vládnoucí</i> nyní pěti až šesti tisícům duší... ... бил господар на една част от света, и <i>царуваше</i> над едно население от пет-шест хиляди д ...</p>
<p>Otevřeli dveře <i>vedoucí</i> z bytu královského prokurátora do soudního paláce... ... отвориха вратата, която <i>съединяваше</i> жилището на кралския прокурор със съдебната палата ...</p>
<p>Dveře se otevřely a dva četníci lehce postrčili dosud <i>váhajícího</i> vězně dovnitř. ... бутнаха леко своя затворник, който <i>стоеше</i> още в нерешителност. ...</p>
<p>Na zavolání z člunu se spustil řetěz, <i>uzavírající</i> přístav, a Dants se octl v místě, jemuž se říká Frioul, to jest mimo přístav. От лодката извикаха, веригата, която <i>преграждаше</i> пристанището, се спусна...</p>
<p>...zastrčil do kapes všechno zlato <i>uložené</i> v jedné zásuvce.... ... в джобовете си всичкото злато, което <i>се намираще</i> в едно от чекмеджетата, повъртя се из с ...</p>

Pokud jazykem originálu není bulharština, počet slovesných přídavných jmen se zvyšuje.

Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

<p><i>Ptal se mě na loď, kdy odjede do Marseille, kudy plula jaký veze náklad.</i> <i>Питаше ме за кораба, за времето на отплаването ...</i> <i>Jde o konkrétní užití imperfektu.</i></p>
<p>kdyby Paříž <i>měla</i> Canebire, byla tak trochu Marseille. Ако Париж <i>имаше</i> улица Канебиер, Париж би бил една малка ... <i>Imperfektum vyjadřuje přání, přípouští jednu z možností.</i></p>
<p>Když se otočil, spatřil rejdář za sebou Danglarse, který se tvářil, jako <i>by čekal</i> na jeho rozkazy, ve skutečnosti však rovněž <i>sledoval</i> pohledem mladého námořníka. ... видя зад себе си Данглар, който, изглежда, <i>чакаше</i> неговите заповеди, но в действителност като него <i>следеше</i> с поглед младия моряк. <i>Imperfektum popisuje situaci.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

<p>Danglarsovi <i>neušel</i> úzkostný Fernandův výraz, neboť jeho obličej se očividně měnil. Данглар <i>следеше</i> всяко едно от душевните страдания на Фернан ... <i>Imperfektum se používá v konkrétním okamžiku.</i></p>
<p>"Ано, ано, на Dantsovo zdraví!" řekl Caderousse a <i>vyprázdnil</i> sklenku. ... за здравето на Дантес! рече Кадрус, като <i>изпразваше</i> чашата си. <i>Imperfektum doplňuje děj v hlavní větě.</i></p>
<p>Občas se <i>podíval</i> směrem k Marseille a tu se mu mimoděk zachvěly nervózně pohy i ruce. Сегиз-тогиз той <i>поглеждаше</i> към Марсилия и тогава нервно и неволно.. <i>Příslovečné určení kvantitы podtrhuje význam opakovatelnosti.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině:

Zdalo se, že Fernand *očekává* nebo aspoň *předvídá* nějakou velkou událost.
Той, изглежда, *очакваше* или най-малко *предвиждаше* някакво голямо събитие.
Jde o konkrétní použití imperfekta.

Imperfektum v bulharštině a **пřechodník** v češtině:

"Jak vidíte, sousede Caderoussi, jsem zde a posloužím vám, s čím jen potřebujete," ujišťoval Dants, špatně *zakrýváje* touto nabídkou své chladné chování.
... с каквото искате отговори Дантес, като *прикриваше* несръчно студенината си под тази услужл ...

"Ано, otče," odpověděl Edmond, *usmívaje* se otcovu úžasu nad mimořádnou poctou, již se mu dostalo.
Да, тате - рече Едмон, като *се усмихваше* на учудването, което беше предизвикала ...

A aniž odstoupil od Mercedes a *svíraje* stále její ruku ve své, podával druhou ruku srdečně Katalánci.
... Без да изпусне ръката на Мерседес, която *стискаше* в едната ръка, той протегна сърдечно другата ...

"Ubohý hoch!" začal opět Danglars *předstíraje*, že lituje mladíka z hloubi srdce.
Клетият момък! - подзе Данглар, като *се преструваше*, че съжалява младежа от все сърце. ...

"Ано, ale z vězení se vychází," poznamenal Caderousse, *chytaje* se hovoru posledními nitkami rozumu..
... Кадрус, който с остатъка от разума си *се вкопчваше* в разговора..

Snoubenci byli tak šťastni, že viděli jen sebe a krásné, jasné, *žehnající* nebe.
... себе си и ведрото хубаво небе, което ги *благославяше*.

<p>"Zvláštní ticho," podotkl stařec, <i>ochutnávaje</i> víno žluté jako topas, jež sám starý Pamfil právě postavil před Mercedes.</p> <p>Хубаво мълчание! - рече старецът, като <i>опитваше</i> чаша жълто като топаз вино, което чичо ...</p>
<p>"Podívejte se, přátelé, věc je vážnější, než jsme si mysleli," odpověděl rejdař, <i>potřásaje</i> hlavou.</p> <p>... и мои - отговори корабовладелецът, като <i>клатеше</i> глава, - работата е по-тежка, отколкото ...</p>
<p>A tak čekal mlčky a zamyšleně, <i>pokoušeje se</i> námořnickým okem, vycvičeným na tmu a zvyklým na prostor, proniknout temnou nocí.</p> <p>Той чакаше, ням и замислен, и с окото си на моряк, свикнал с тъмнините и пространството, <i>се мъчеше</i> да прониква в мрака на нощта. ...</p>
<p>Nařídili mu sestoupit po patnácti schodech a otevřeli dveře kobky; vstoupil do ní <i>šeptaje</i>:</p> <p>... а подземна килия, гдето той влезе, като <i>шепнеше</i>: ...</p>
<p>chodil chvíli zděšeně po pokoji kolem dokola s rukou na čele, <i>pronášeje</i> nesouvislá slova.</p> <p>... еджетата, повъртя се из стаята си, като търкаше объркано с ръка челото си и <i>бъбреше несвързани думи</i> ...</p>

Počet přechodníků je mnohem větší (celkem 11) než počet při překladu bulharských knih do češtiny (jen v první osobě jednotného čísla – celkem 3). Přechodníky nejsou běžně používány v češtině, což ze stylistického hlediska může vyvolávat pocit zastaralosti a text bude znít nepřírozeně.

Imperfektum v bulharštině a **předložkové spojení** v češtině:

<p>Fernand si utřel pot z <i>čela</i> a vešel pomalu do besídky;</p> <p>Фернан избърса потта, която се <i>струеше</i> от челото му, и влезе бавно в беседката ...</p>

"Ach, namouvěru, docela jistě," pokračoval Caderousse, který <i>při řeči</i> pil рече Кадрус, който пиеше и <i>говореше</i> едновременно и върху когото силното мал ...
<i>Během</i> Dantsovy řeči pozoroval Villefort jeho tvář... Докато Дантес <i>говореше</i> , Вилфор гледаше лицето му, добродушно и ...

Imperfektum v bulharštině a **příslovečné určení** v češtině:

A Danglars napsal <i>hravě</i> adresu. И като си <i>играеше</i> , Данглар написа адреса. ...

Při rozboru bylo nalezeno celkem 335 příkladu, z toho 290 pro nedokonavý vid, 28 pro dokonavý vid, 14 pro přítomný čas, 9 pro slovesné přídavné jméno, 11 pro přechodníky, 2 pro předložkové spojení, 1 pro příslovečné určení. Při analýze příkladů se objevila větší různorodost ekvivalentů při překládání imperfekta do češtiny.

V další skupině analyzujeme příklady pro druhou osobu množného čísla na –хме (-chme). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

Vždyť <i>jsem</i> s tím dobrákem bydlel na jedné chodbě... Ние със стареца <i>живеехме</i> врата до врата... <i>Tady je konkrétní situace.</i>
Ale protože <i>jsme</i> k němu obyčejně <i>nevcházeli</i> dveřmi ze silnice.. При най-обикновени обстоятелства, ние <i>не влизахме</i> у него през входа откъм шосето... <i>To je nekonkrétní situace, kde bylo použito imperfektum, aby se popsalo situaci obyčejnou.</i>
Když <i>jsme</i> sedali ke stolu, přišel pan Monte Cristo. Тъкмо когато <i>сядахме</i> на масата, пристигна господин дьо Монте Кристо. <i>Imperfektum se vztahuje ke konkrétnímu okamžiku promluvy.</i>

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

Propátrali jsme jeskyni křížem krážem, ale nenašli jsme ani škvíru.

Обикаляхме отвред скалата, но не намерихме никакъв вход.

Imperfektum nepřesahuje konkrétní okamžik.

Když *byl* měsíc *plný*, *vrátily jsme se* do paláce, a aniž jsme se o tom zmínily otci, *poslaly jsme* všecky peníze..

После, като *напълнихме* кесията, *се прибирахме* в двореца и без да обадим на баща ми, *изпращахме* на игумена парите ...

Tady imperfektem popsány často se opakující děje.

"Koneckonců, *té jsme si užili* v praxi až až," řekl Ron nespokojené Hermioně

Ама ние така или иначе достатъчно *се упражнявахме* в това - каза Рон на разочарованата Хърмионе

Mluvčí vyjadřuje svůj postoj ke skutečnosti.

Imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině:

"A všichni právě *obdivují* košťata, která můj otec našemu družstvu koupil."

Точно се *възхищавахме* на новите метли, които баща ми купи ...

Konkrétní použití imperfekta popisuje emoce.

Imperfektum v bulharštině a **předložkové spojení** v češtině:

"To je pravda," připojil se Barrois, "všemu, naprosto všemu, jak už jsem to pánovi říkal *po cestě*."

..както вече казах на господина, докато *идвахме* насам.

Imperfektum konkretizuje děj v hlavní větě.

Bylo analyzováno celkem 60 příkladů, z toho 50 pro nedokonavý vid, 7 pro dokonavý vid, 2 pro přítomný čas, 1 pro předložkové spojení.

Dalším seskupením se týká druhé osoby množného čísla na -хте (-chte). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

<p>"Nikdo neví, že jste nesl dopis z ostrova Elby, adresovaný panu Noirtierovi?" Никой ли не знае, че носехте писмо от остров Елба до господин Ноарти? <i>V hlavní větě je přítomný čas, ve vedlejší větě je imperfektum.</i></p>
<p>Sloužil jste tedy Ludvíku XVIII. a nešetřil jste ho. Вие служехте тогава на Луи XVIII и не пощадихте обвиняемия. <i>Jde o konkrétní užití imperfekta.</i></p>
<p>Našel jsem, co jste hledal," řekl pak starci. Намерих онова, което търсехте - рече той на стареца. <i>V hlavní větě je aorist, ve vedlejší větě je imperfektum.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

<p>Jak si vzpomínám, řekl jste mi něco takového." Доколкото си спомням, вие като че ми казвахте такова нещo. <i>V hlavní větě je přítomný čas, ve vedlejší větě je imperfektum.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině:

<p>... ale sám o sobě se mi nezdá tak chutný, jak tvrdíte." ...но това нещo не е така вкусно, както ме уверявахте. ... <i>V hlavní větě je přítomný čas, ve vedlejší větě je imperfektum.</i></p>
<p>vždycky se mi zdálo, že jste k hraběti značně chladný аз намирам, че вие бяхте винаги доста студен към графа, който, с ... <i>Jde o nekonkrétní použití imperfekta s příslovečným určením „vždycky“.</i></p>

V té skupině bylo celkem 25 příkladů, z toho 22 pro nedokonavý vid, 1 pro dokonavý vid, 2 pro přítomný čas.

Poslední podskupina ve skupině původně neslovanských knih se týká třetí osoby množného čísla na –ха (-cha). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

<p>někteří zvědavci v předtuše nebezpečí <i>přemítali</i>, jaké neštěstí se na lodi přihodilo.</p> <p>... предусетили неволно някакво нещастие, се <i>питаха</i> какво преめждие е могло да се случи на ...</p> <p><i>Ve vedlejší větě je imperfektum.</i></p>
<p>Edmond a Mercedes se <i>objímali</i>.</p> <p>Едмон и Мерседес <i>стояха</i> прегърнати.</p> <p><i>Jde o konkrétní užití imperfekta.</i></p>
<p>Úředníci <i>vyzdvihovali</i> jeho politické omyly, vojáci hovořili o Moskvě a Lipsku...</p> <p>Сановниците <i>изтъкваха</i> политическите му грешки; военните говореха за Москва и Лайпциг ...</p> <p><i>Imperfektum popisuje situaci.</i></p>
<p>Tentokrát se mu už nohy <i>nechvěly</i> a před očima se mu <i>nedělaly</i> mžitky.</p> <p>Този път краката му <i>не се подкосяваха</i> вече и очите му <i>не се замъгляваха</i>.</p> <p><i>Imperfektum se užívá při konkrétním popisu.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

<p>Ale nakonec se jejich pohledy setkaly, <i>uvědomili si</i>, že jsou dvě oběti zasažené touž ranou...</p> <p>те се <i>почувстваваха</i> като две жертви, поразени от един и същ удар...</p> <p><i>Imperfektum popisuje pocity.</i></p>
--

Imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině:

<p>bárka proklouzla tak rychle, jak jen bylo možno, mezi tisíci loďkami, jež <i>ucpávají</i> úzkou uličku mezi dvěma řadami námořních lodí...</p> <p>...доколкото бе възможно сред хилядите лодки, които <i>задръстваха</i> това подобие на тясна уличка, която водеше ...</p> <p><i>Imperfektum je ve vedlejší větě.</i></p>

<p>..slovy, z nichž tryská tak prudká radost, že se <i>podobají</i> projevům bolesti. ... думи, изблик на такава жива радост, че <i>наподобяваха</i> израз на болка. <i>Imperfektum je použito při popisu emocí.</i></p>
<p>vlekli ho ke schodům, jež <i>vedou</i> k bráně pevnosti, zatímco policejní úředník ozbrojený mušketou a bodákem šel za nimi. ...и го помъкнаха към стъпалата, които <i>водеха</i> към вратата на крепостта, а приставът с ... <i>Imperfektum je použito při popisu děje.</i></p>
<p>"Je tedy pravda, co o mně <i>říkají</i> moji nepřátelé: Значи истина е тогава това, което <i>казваха</i> нашите врагове за нас: ... <i>Jde o konkrétní použití imperfekta s obecnou platností.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **slovesné přídavné jméno** v češtině:

<p>Ve skupince byly čtyři dívky, přítelkyně Mercedes, Katalánky, <i>doprovázející</i> nevěstu zavěšenou do Edmonda. Мерседес и каталанки като нея, които <i>придружаваха</i> годеницата, водена подръка от Едмон. ...</p>
<p>Těmto rojalistům, <i>radujícím se a jásajícím</i> ne nad pádem člověka, ale nad zničením principu... На тези роялисти, които <i>се радваха и ликуваха</i> не от падението на човека...</p>
<p>Renáta se na něho láskyplně podívala, neboť se svými modrými očima, temnou pletí a černými licousy <i>rámujícími</i> obličej to byl napohled opravdu elegantní ... и с черните бакенбарди, които <i>ограждаха</i> лицето му, той беше наистина елегантен ...</p>
<p>V tom širokém a otevřeném čele poznal inteligenci... v silných pootevřených rtech, <i>odhalujících</i> dvě řady slonovinově bílých zubů, příměst. в полуотворените устни, през които <i>се виждаха</i> два реда зъби, бели като слонова кост. ...</p>

Villefortovi se stala Marseille místem plných *vyčítavých* vzpomínek;
... рсилия беше изпълнена със спомени които *грязяха* съвестта му,

Bylo analyzováno celkem 113 příkladů, z toho 83 pro nedokonavý vid, 12 pro dokonavý vid, 8 pro přítomný čas, 10 pro slovesné přídavné jméno.

4.3. Příklady z česky psaného textu

V další části třetí kapitoly věnujeme pozornost textu původu českého. V programu ParaConc byl k dispozici Čapkův román *Továrna na absolutno*.

V první skupině jsou příklady pro první osobu jednotného čísla na –x (-ch). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

"Já *jsem* věděl, že přijdeš".

Аз *знаех*, че ще дойдеш.

Děj v imperfektu pokračuje v okamžiku promluvy.

"Prosím tě, co *jsem* tam *dělal*?"

И какво, моля ти се, *правех* аз там?

Imperfektum vyjadřuje postoj k ději.

V textu bylo nalezeno 15 příkladů imperfekta jen nedokonavého vidu.

V druhé skupině jsou příklady pro druhou a třetí osobu jednotného čísla na -ше (-še). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

Počkejme, není to snad zrzavý Marek, jak se honem *jmenoval*, Rudolf, Ruda Marek, kamarád Ruda z techniky?

Почакай, да не би да е рижият Марек, как му *беше* името, Рудолф, Руда Марек...

Imperfektum se používá pro připomínání.

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

<p>..ukrylo se s rozčilující schválností. ...</p> <p>..като че ли нарочно, за да го дразни, се криеше.</p> <p><i>Děj je konkrétní, klade se důraz na výsledek, který provokuje danou reakci „rozčilující“.</i></p>
<p>G. H. Bondy se nevzdal.</p> <p>Г. Х. Бонди не се предаваше.</p> <p><i>Jde o konkrétní použití imperfektu.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině:

<p>MEAS vede v železe. ... ляди работници.</p> <p>МЕАД беше на първо място в металургията.</p> <p><i>Imperfektum nepřesahuje konkrétní okamžik promluvy.</i></p>
<p>MEAS je v kotlích bez konkurence.</p> <p>По производство на котли МЕАД беше без конкуренция.</p> <p><i>Imperfektum je použito pro uvedení názoru.</i></p>
<p>Ruda Marek není tedy v podstřeší!</p> <p>"Руда Марек, значи, не живееше в таванска стаичка!</p> <p><i>Imperfektum vyjadřuje údiv mluvčího.</i></p>

Bylo analyzováno celkem 20 nalezených příkladů, z toho 12 pro nedokonavý vid, 3 pro dokonavý vid, 5 pro přítomný čas.

Další skupinou jsou slovesa v první osobě množného čísla na –хме (-chme). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

<p><i>Byli jsme, konečně, takoví přátelé!</i></p> <p>В края на краищата, ние бяхме такива приятели!</p> <p><i>Mluvčí vyjadřuje emoce..</i></p>
<p>Je modernější, než jsme si předem mysleli.</p> <p>По-модерен е, отколкото предполагаме.</p> <p><i>Mluvčí vyjadřuje názor.</i></p>

Bylo nalezeno celkem 6 příkladů jen pro nedokonavý vid v češtině.

Další skupinou jsou slovesa v první osobě množného čísla na -хте(-chte). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

S rukama sepjatýma *jste se podívovali* kráse a hojnosti světa.

С молитвено сбрани ръце, вие *се наслаждавахте* на красотата и изобилието в света.

Imperfektum popisuje postoj ke skutečnosti.

Imperfektum v bulharštině a **dokonavý vid** v češtině:

I sebral *jste svůj* batoh a jel sto dvacet kilometrů daleko...

Товага вие *грабвахте* раницата си и заминавахте на сто и двайсет километра оттук.

Imperfektum nepřesahuje konkrétní okamžik..

Bylo nalezeno 17 příkladů, z toho 15 pro nedokonavý a 2 pro dokonavý vid.

V následujících příkladech jsou slovesa pro třetí osobu množného čísla na -ха (-cha). Imperfektum v bulharštině a **nedokonavý vid** v češtině:

Lidé *se tam chodili* modlit.

Хората *ходеха* на молитва там.

Jde o obecné použití imperfekta.

Členové správní rady stísněně *mlčeli*.

Членовете на Управителния съвет смутени *мълчаха*.

Imperfektum popisuje situaci.

To vám byla hrůza, všichni *vedli* náboženské řeči až do rána.

Ужасно, всички *държаха* религиозни проповеди чак до сутринта.

Jde o průběhovost děje s příslovečným určením „až do rána“.

Imperfektum v bulharštině a **přítomný čas** v češtině:

<p>Rošty MEAS jsou světová značka. Скарите на МЕАД се ползуваха със световна известност. <i>Imperfektum v konkrétním použití.</i></p>
<p>....přítomné osobnosti se mezi sebou potichu <i>baví</i>, jen cizí vyslanci nehnutě <i>naslouchají</i>. ...присъстващите официални лица тихичко <i>разговаряха</i> помежду си, чуждите дипломатически представители <i>слушаха</i> неподвижно <i>Imperfektum popisuje konkrétní situaci.</i></p>
<p>Trosečníci na Binderově kolotoči <i>stojí</i> mlčky, s klobouky smeknutými; ...корабокрушенците на Биндеровата въртележка <i>стояха</i> мълчаливо, със свалени шапки; <i>Imperfektum popisuje konkrétní situaci.</i></p>
<p>Bílí koně trpělivě <i>nechávací</i> dětská stehénka drápati se do sedel; Белите коне търпеливо <i>оставяха</i> детските крака да се катерят по тях... <i>Imperfektum se týká konkrétní situace.</i></p>

Imperfektum v bulharštině a **přechodník** v češtině:

<p>Вýborně," zvolal pan biskup blýskaje blaženě brejličkami. ...извика епископът и очилата му блажено <i>блещукаха</i>.</p>
--

Bylo nalezeno celkem 39 příkladů, z toho 26 pro nedokonavý vid, 1 pro dokonavý vid, 11 pro přítomný čas, 1 pro přechodník. V původně česky psaném textu se prosazuje kromě nedokonavého vidu (26) použití přítomného času (11). To znamená, že při překladu z češtiny do bulharštiny se přítomný čas často překládá imperfektem.

Imperfektum se používá ve všech textech identickým významem. Rozlišujeme jeho konkrétní a obecné (nekonkrétní) použití. Imperfektum, jak ukazují příklady, se používá při popisu děje, vyjadřuje pocity, myšlenky, vlastnosti člověka, uvádí domněnky, možnosti. Často se setkáváme s imperfektem ve vedlejší větě, kde charakterizuje děj ve větě hlavní. To

odpovídá jeho charakteristice uvedené v první kapitole: imperfektum předává nehlavní děje ze základního vyprávění. Obvykle se používá, aby popis nějakým způsobem rozšířilo, děj dovysvětlilo, přidalo dynamiku děje.

Z formálního hlediska jsme mohli na základě teorie ekvivalence srovnávat tyto jevy mezi různými jazyky. Při rozboru se vytvořil celkový obraz problematiky toho, jakým způsobem se překládá imperfektum do češtiny. Při překládání se používají následující ekvivalenty: nedokonavý vid, dokonavý vid, přítomný čas, přechodník, slovesné přídavné jméno, předložkové spojení. Každá z těchto kategorií vystihuje svým způsobem nějaký z významů imperfekta uvedených v první kapitole. Při rozboru nebyl brán ohled na slovesný vid v bulharštině.

V původně bulharsky psaných textech byly nalezeny tyto tvary (počet výskytů je uveden za pomlčkou): nedokonavý vid – 873, dokonavý vid – 104, přítomný čas – 42, přechodníky – 3, příslovečné určení – 1, předložkové spojení – 2, slovesné přídavné jméno – 2. V neslovanských textech bylo analyzováno: nedokonavý vid – 510, dokonavý vid – 52, přítomný čas – 26, infinitiv – 1, slovesné přídavné jméno – 19, přechodníky – 11, předložkové spojení – 3, příslovečné určení – 1. V česky psaném textu: nedokonavý vid – 74, dokonavý vid – 6, přítomný čas – 16, přechodníky – 1.

Nejfrekventovanějším ekvivalentem je nedokonavý vid (1457 výskytů) ve všech textech. Po něm následuje vid dokonavý (162 výskytů), především když se klade důraz na výsledek a ne na průběhovost nebo opakovatelnost děje.

V neslovanských textech kromě nedokonavého vidu byl nalezen velký počet přechodníků (11 výskytů) a slovesných přídavných jmen (19 výskytů). Počet přechodníků v ostatních textech je celkem 4. Počet slovesných přídavných jmen v ostatních textech je celkem 2.

Při překladu českého textu se přítomný čas v češtině častěji překládá do bulharštiny pomocí imperfekta. Byl nalezen větší počet ekvivalentů přítomného času (16 výskytů) ve srovnání s počtem dokonavého vidu (6 výskytů).

5. Závěry

V průběhu práce zaměřené na téma imperfektum v bulharštině a jeho ekvivalence v češtině vynikají tři etapy zpracování. První část se věnuje předmětu badání, představuje význam a zvláštnosti imperfekta v bulharštině. Druhá kapitola vymezuje pojem ekvivalence, která se jeví jako významný bod při překladu imperfekta do češtiny. Třetí etapa je práce s materiálem, která prakticky ukazuje ekvivalenty imperfekta v češtině.

Povaha tématu vyžaduje porovnání těchto dvou jazyků v oblasti slovesných časů. Bulharština disponuje devíti slovesnými časy, které se mezi sebou liší formou, významem a použitím: přítomný čas (*аз чета*), imperfektum (*аз четах*) a aorist (*аз четох*), perfektum (*аз съм казал*), plusquamperfektum (*аз бях казал*), budoucí čas (futurum – *аз ще кажа*), budoucí čas v minulosti (*щях да кажа*), předbudoucí čas (*аз ще съм казал*) a předbudoucí čas v minulosti (*щях да съм казал*). Čeština disponuje časy objektivními, tj. přítomným, préteritem a futurem. Příruční mluvnice češtiny uvádí časy poměrné, relativní (současnost, předčasnost a následnost), které se vyjadřují v rámci větných struktur mezi jiným také pomocí slovesného vidu a přechodníků.

Po přehledu slovesných systémů bulharštiny a češtiny se dostáváme k nerovnováze na rovině minulého času. V bulharštině jsou čtyři minulé časy (imperfektum, aorist, perfektum, plusquamperfektum), v češtině existuje pouze jedna forma minulého času. Pokud forma není k dispozici, nahrazuje jí čeština jinými způsoby. Čím přesněji je vymezen význam imperfekta, tím optimálnější bude jeho ekvivalent v cílovém jazyku.

Význam imperfekta můžeme v bulharštině vyjádřit následujícími způsoby: orientační okamžik je minulý, děj je současný s okamžikem promluvy, děj je nepřerušen v orientačním okamžiku. Pro účely upřesnění významu imperfekta v bulharštině je tento slovesný čas představen ve srovnání s jinými časy. Při porovnání imperfekta s významem přítomného uvidíme, že se liší pouze v jednom

ze tří diferenciálních příznaků: u přítentu je děj orientován k přítentnímu orientačnímu okamžiku, u imperfekta je děj orientován k minulému orientačnímu času. Pokud si mluvčí přeje přenést děj z minulého času k současnému a při tom chce zachovat všechny ostatní temporální znaky, tak obvykle zamění přítens s imperfektem. Mezi přítentem a imperfektem je úplná paralela ve vztahu schopnosti slovesného tvaru vyjádřit děj konkrétně i obecně. Dělení imperfekta na konkrétní nebo obecné nemá formální (morfologické) ukazatele, a závisí výhradně na kontextu či situaci.

Důležité významové znaky imperfekta nacházíme při porovnávání imperfekta a aoristu v bulharském jazyce. Imperfektum je čas se složenou orientací děje. Kvůli tomu, že vyjadřuje i děj ukončený před okamžikem promluvy, se takto přibližuje aoristu, který vždy vyjadřuje děj ukončený před okamžikem promluvy. Zatímco ukončenost děje před promluvou u aoristu je vyjádřena samotnou slovesnou formou, přerušenost děje u imperfekta před okamžikem promluvy se zachycuje popisem. Orientační moment děje v imperfektu je vždy zaznamenán některým vnějším determinátorem. Touto zvláštností se imperfektum liší od aoristu, u kterého děj neprobíhá s druhým momentem.

Důležitým bodem v otázce porovnávání imperfekta s aoristem je problematika slovesného vidu. U nedokonavého slovesného vidu je pozornost věnována samotnému průběhu děje. U dokonavého vidu je děj ukázán ve své celistvosti. Dokonavý vid navíc může kromě děje ukončeného v minulosti vyjádřit i děj, který bude ukončen v budoucnosti. Význam dokonavého vidu odpovídá temporálnímu významu tvaru aoristu – ukončenost děje. Nedokonavý vid nepředstavuje celistvý děj. Proto také nedokonavý vid dovoluje ději vnitřně se rozvíjet, takže nám utváří představu o jeho trvání – to odpovídá základnímu významu imperfekta.

Protiklad aorist:imperfektum však není vidový, protože tyto dva tvary se běžně tvoří ze sloves dokonavého a nedokonavého vidu. Z tohoto důvodu

nemůžeme přijmout úplnou sémantickou shodu korelace aorist:imperfektum a dokonavý vid:nedokonavý vid.

Paralelně se základním významem imperfekta existuje ještě jeden význam imperfektního tvaru dokonavého vidu, který nachází místo v některých vidových vedlejších větách a který se v temporálním vztahu neliší od významu budoucího času v minulosti. Takové imperfektum by mohlo být variantou budoucího času v minulosti.

Po vymezení významu imperfekta se vytvořily následující charakteristiky: mezi imperfektem a přítomem existuje totožnost, která je přípustná při stejném typu temporální orientace těchto časů. Imperfektum se může zaměnit přítomem za určitých podmínek. Protiklad imperfektum:aorist je temporální, protože imperfektum se tvoří z nedokonavého a dokonavého vidu slovesa. Imperfektní tvar dokonavého vidu vyjadřuje také temporální význam budoucího času v minulosti.

Než se dostaneme k samotnému textu (k analýze materiálu), musíme najít kód, kterým budeme číst nalezené příklady. Kontextem tohoto hledání je teorie překladu.

Základní typy překladu jsou doslovný překlad, volný překlad a adekvátní překlad. Doslovný překlad se v současné době prakticky nevyskytuje nebo je hodnocen jako překlad nekvalitní. Usiluje o mechanickou reprodukci předlohy, ekvivalenci hledá na úrovni pojmenování nebo dokonce slova. Překlad volný se snaží o tvůrčí převedení původního díla. Míra volnosti může být různá, v translatologické literatuře se někdy mluví o parafrázi, adaptaci, převyprávění aj. Ekvivalence se hledá na úrovni smyslu textu. V případě překladu adekvátního má překladatel na zřeteli nejen hledisko významu a smyslu původního textu, ale též nového čtenáře, adresáta, nového kulturního prostředí. Vzhledem k našemu tématu se nesetkáme s doslovným překladem. Zdrojem příkladů v třetí kapitole bude volný nebo adekvátní překlad.

Dále musíme zúžit charakteristiku textu. Z uměleckého a odborného textu vyplývá, že praktické cíle a postupy teorie odborného překladu jsou v mnoha směrech protichůdné cílům uměleckého překladu. U odborného textu se snaží překladatel větší měrou o to, aby jednomu slovu jazyka výchozího odpovídalo pokud možno zase jedno slovo jazyka cílového. U uměleckého textu je hlavním východiskem jeho významová a estetická hodnota, jde o převádění co nejvyšších významových a smyslových celků. Texty, které byly analyzovány, jsou umělecké.

S problémem neekvivalentnosti výrazových prostředků se museli překladatelé potýkat vždy. V literatuře o překladu existuje celá řada pojetí ekvivalence. Význam termínu ekvivalence se neustále rozšiřoval, od pojetí "mající stejnou platnost" (funkční ekvivalent) až k pojetí "mající totožný význam" (významová identita). G. Jager definuje: "Komunikační ekvivalence je relace mezi texty, která vzniká tehdy, když při přechodu od originálu k cílovému textu (při překódování) komunikační hodnota zůstává zachována, je tedy invariantní."

Základní princip překladatelského procesu spočívá podle současné teorie překladu v převedení sémantického i pragmatického invariantu z výchozího kódu do kódu cílového. Invariantem překladu je potenciální ekvivalentnost informačního obsahu textu výchozího a cílového, přičemž informační obsah chápeme jako určitý sled znaků se schopností vyvolat u příjemce určitou reakci, která by měla přibližně odpovídat záměru sdělovatele. Dva jazyky mohou označovat tutéž situaci různými výrazovými prostředky v závislosti na specifitě jazykového systému. Toto ovšem nejsou invarianty v překladatelském procesu. Kód může být stejný jen relativně. Uchování sémantického invariantu se považuje za samozřejmost, zatímco oblast pragmatického invariantu jako hůře uchopitelná. V analýze příkladů nebudeme hodnotit výběr prostředků ani práci překladatele.

Při konfrontaci textu originálního s jeho překladem dochází k posunům od formy originálu k formě překladu. Posuny lze třídit jako: posuny nutné (v cílovém jazyce neexistuje výrazový prostředek užitý v jazyce výchozím, překladatel musí volit náhradu), posuny žádoucí (doslovný překlad prostředku sice je možný, ale

je neobvyklý, zní tvrdě), posuny možné (posun nebyl vynucen, ale neznamená zhoršení překladu), posuny chybné (forma posunu je chybná, není jazykově správná anebo stylisticky vhodná), posuny konstrukční (posuny v důsledku jiných posunů, např. pro vyrovnání větné vazby, pro nutnou úpravu větné stavby). Při práci s materiálem se dostáváme k posunům nutným. Předmětem rozboru je jev kategoriální. Kategoriální jev může být v jednom jazyce, ale nemusí být v jazyce druhém.

S tímto teoretickým základem se ve třetí kapitole věnujeme příkladům. Na základě obecné charakteristiky imperfekta v bulharštině a teorie ekvivalence, která se týká všech jazyků, jsme udělali rozbor konkrétních příkladů, které byly nalezeny v digitalizovaných knihách v Českém národním korpusu. Při analýze byly příklady rozděleny do několika skupin. V programu je jedenáct bulharsky psaných knih, jeden román, který byl původně vytvořen v češtině, a dvě knihy původu anglického a jedna původu francouzského.

Bylo analyzováno celkem 1688 příkladů ve všech typech textů. Imperfektum, jak ukazují příklady, se používá při popisu děje, vyjadřuje pocity, myšlenky, vlastnosti člověka, uvádí domněnky, možnosti. Často se setkáváme s imperfektem ve vedlejší větě, kde charakterizuje děj ve větě hlavní.

Při překládání se používají následující ekvivalenty: nedokonavý vid, dokonavý vid, přítomný čas, přechodník, slovesné přídavné jméno, předložkové spojení a infinitiv. Každá z těchto kategorií vystihuje svým způsobem nějaký z významů imperfekta uvedených v první kapitole.

V původně bulharsky psaných textech byly nalezeny tyto tvary (počet výskytů je uveden za pomlčkou): nedokonavý vid – 873, dokonavý vid – 104, přítomný čas – 42, přechodníky – 3, příslovečné určení – 1, předložkové spojení – 2, slovesné přídavné jméno – 2. V cizojazyčných textech bylo analyzováno: nedokonavý vid – 510, dokonavý vid – 52, přítomný čas – 26, infinitiv – 1, slovesné přídavné jméno – 19, přechodníky – 11, předložkové spojení – 3, příslovečné určení – 1. V česky psaném textu: nedokonavý vid – 74, dokonavý

vid – 6, přítomný čas – 16, přechodníky – 1. Při rozboru nebyl brán ohled na slovesný vid v bulharštině.

Nejfrekventovanějším ekvivalentem je nedokonavý vid (1457 výskytů) ve všech textech. Po něm následuje vid dokonavý (162 výskytů), především když se klade důraz na výsledek a ne na průběhovost nebo opakovatelnost děje. V cizojazyčných textech kromě nedokonavého vidu byl nalezen velký počet přechodníků (11 výskytů) a slovesných přídavných jmen (19 výskytů). Počet přechodníků v ostatních textech je celkem 4. Počet slovesných přídavných jmen v ostatních textech je celkem 2. Při překladu českého textu se přítomný čas v češtině častěji překládá do bulharštiny pomocí imperfekta. Byl nalezen větší počet ekvivalentů přítomného času (16 výskytů) ve srovnání s počtem dokonavého vidu (6 výskytů).

Imperfektum je jeden z devíti slovesných časů v bulharštině. Jeho nejfrekventovanějším ekvivalentem v češtině je nedokonavý vid slovesa.

6. Resume in English

The subject of my work is imperfektum in Bulgarian language and its equivalence in Czech. The work is divided into three main parts.

The first one describes a general characteristics of Bulgarian imperfektum. It is a tense with double temporal orientation representing an action realized in a specific moment in the past.

The goal of the second part is to determine a way of finding a Czech equivalent of Bulgarian imperfektum. The theory behind this relies on analysis of relations between different pieces of translated text where the meaning or substance of the text after translation stays unchanged.

The third part outlines examples of the imperfektum and its translated equivalents.

The main goal of this work is to introduce the topic to the reader, and not to write it out.

7. Bibliografie

- 1) Andrejčin, L.: Osnovna balgarska gramatika. Sofie 1944
- 2) Bačvarov, J.: Stylistické rozvrstvení jazyka a proces překládání. In: AUC, Slavica Pragensia XXIV, Praha, 1981, s. 69-72
- 3) Bačvarov, J.: Slovoedat kato sredstvo za gramatično izrazjavane v slavjanskite ezici. In: Slavistični izsledvania III, Sofia, s. 11
- 4) Bečka, J.: Konfrontační lingvistika jako podklad k řešení překladatelských problémů. In: AUC, Slavica Pragensia XXIII, Praha 1980, s. 99-107
- 5) Bečka, J.: Sloveso v překladě. In: AUC, Slavica Pragensia XXIV, Praha 1981, s. 73-83
- 6) Čechová, M. a kol.: Čeština – řeč a jazyk. Praha 1996
- 7) Dejanova, M.: Za otaždestvjavaneto na opozicijata meždu aorista i imperfekta s opozicijata meždu svaršen i nesvaršen vid. In: Ezik i literatura XXI, №3, 1966, s. 27-41
- 8) Dimo, D.: Tjutjun. Sofia 1955
- 9) Havránek, B. a Jedlička, A.: Stručná mluvnice česká. Praha 1998
- 10) Hrala, M.: Místo a funkce překladu v současnosti. In: AUC, Slavica Pragensia XXIII, Praha, 1980 s. 15-22
- 11) Hrdlička, M. a Stehnová, Z.: K teorii ekvivalence. In: AUC, Slavica Pragensia XXIII, Praha, 1980 s. 109-118
- 12) Hrdlička, M.: Literární překlad a komunikace. Praha 1997
- 13) Hrdlička, M.: Teorie překladu a teorie textu. In: AUC, Slavica Pragensia XXIV, Praha, 1981 s. 41-46
- 14) Ilek, B.: Jazyk – text – výklad – překlad. In: AUC, Slavica Pragensia XXIII, 1980 Praha, s. 23-36
- 15) Ilek, B.: Některé otázky pojmu ekvivalence v překladu. In: AUC, Slavica Pragensia XXIV, Praha 1981, s. 11-20
- 16) Ivančev, S.: Za charaktera na protivopostavjaneto aorist:imperfekt v slavjanskite ezici. In: Ezik i literatura XX, №3, 1965, s. 17-30

- 17) Jedlička, A.: Jazyková situace a překlad. In: AUC, Slavica Pragensia XXIII, Praha 1980, s. 91-98
- 18) Knittlová, D.: K pragmatické apsektu překladu. In: AUC, Slavica Pragensia XXIV, Praha 1981 s. 59-65
- 19) Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Příruční mluvnice češtiny. Brno 1995
- 20) Kucarov, I.: Očerk po funkcionalno-semantična gramatika na balgarskia ezik. Plovdiv 1985
- 21) Kucarov, I.: Ošte edno mnenie za charaktera na protivopostavjaneto aorist/imperfekt. In: Sapostavitelno ezikoznanie 4, 1989, s. 45-48
- 22) Kucarov, I.: Preizkazni modifikatori v zapadnite slavjanski ezici. In: Sapostavitelno ezikoznanie 6, 1978
- 23) Levý, J. : Umění překladu. Praha 1963
- 24) Masnerová, E.: Funkce a možnosti zkoumání uměleckého překladu. In: AUC, Slavica Pragensia XXIII, Praha 1980, s. 159-162
- 25) Mluvnice češtiny 2-3, Praha 1986
- 26) Pašov, P.: Praktičeska balgarska gramatika. Sofia 1989
- 27) Pašov, P. a kol.: Savremenen balgarski ezik. Sofia 1974
- 28) Pašov, P.: Balgarskite glagolni vremena. Ponagalo po balgarska morfologia. Glagol. Sofia 1976
- 29) Pelin, E.: Sabrani sačinenia II, Sofia 1958
- 30) Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha 2001
- 31) Stankov, S.: Imperfektat v savremennia balgarski knižoven ezik – prezens v minaloto. Balgarski ezik XV, №3, 1965.
- 32) Stankov, V.: Imperfektat v savremennia balgarski ezik. Sofia 1966
- 33) Šmilauer, V.: Nauka o českém jazyku. Praha 2002
- 34) Vařecha, V.: K otázce vlivu jazyka originálu na jazyk překladu. In: AUC, Slavica Pragensia XXIII, Praha 1980, s. 193-199
- 35) Likomanova, I.: Prevodat meždu teorijata i praktikata. Sofia 2002

Jako další zdroj byl použit počítačový program ParaConc využívající Český národní korpus, *Ústav Českého národního korpusu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*. Pro tuto práci byly využity následující knihy z Českého národního korpusu:

- 36) Vazov, I. Pod jarmem
- 37) Čapek, K.: Továrna na absolutno
- 38) Dimitrova, B.: Lavina
- 39) Dimov, D.: Poručík Benz
- 40) Duma, A.: Hrábě Monte Cristo
- 41) Gospodinov, G.: Estestven roman
- 42) Konstantinov, A.: Baj Ganjo
- 43) Mutafčieva, V.: Pasians
- 44) Mutafčieva, V.: Sultani
- 45) Paskov, V.: Balada za Georg Chenich
- 46) Radičkov, J.: Slabikář
- 47) Rowlingová, J.: Harry Potter a Kámen mudrců
- 48) Rowlingová, J.: Harry Potter a Tajemná komnata
- 49) Talev, D.: Kahan
- 50) Vežinov, P.: Bariéra